

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT
„ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU
Facultatea Psihologie și Psihopedagogie Specială
Catedra Psihologie**

SANDULEAC SERGIU

SUPPORT DE CURS

**ETNOPSICHOLOGIA
ȘI EDUCAȚIA INTERCULTURALĂ**

Chișinău, 2022

CZU 159.922.2+37.015(075.8)

S 20

Aprobată și recomandată pentru editare de Senatul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău PV, 5 din 17.12.2020

Recenzenți:

Savca Lucia, dr. conf. univ. Institutul de Științe Penale și Criminologie Aplicată

Perjan Carolina, dr. conf. univ. Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

DESCRIEREA CIP A CAMEREI NAȚIONALE A CĂRȚII

Sanduleac, Sergiu.

Etnopsihologia și educația interculturală: Suport de curs / Sanduleac Sergiu; Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, Facultatea Psihologie și Psihopedagogie Specială, Catedra Psihologie. – Chișinău: S. n., 2022 (CEP UPSC). – 64 p.: tab.

Referințe bibliogr. la sfârșitul temelor. – 100 ex.

Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069

Realizat în cadrul Proiectului de cercetare „*Aspecte psihosociale ale securității psihologice și manifestările ei în plan social la copii*”, cu cifrul nr. 20.80009.0807.31. Programul: **Provocări Societale**

Creative Commons License

ISBN 978-9975-46-676-9.

CUPRINS

Tema 1. Noțiuni introductive cu privire la etnopsihologie și educație interculturală	5
Tema 2. Modele de cultură și etnocentrism cultural „Diversitatea culturală, etnocentrism și relativism”	10
Tema 3. Competențe ale profesorului în contextul educației interculturale	14
Tema 4. Cognația socială și determinările culturale	18
Tema 5. Educația interculturală: principii, dimensiuni, factori, stadii.....	23
Tema 6. Principiile metodologice de bază ale educației interculturale.....	27
Tema 7. Importanța educației interculturale în instituțiile de învățământ	31
Tema 8. Educația multiculturală și interculturală în condițiile globalizării societății	35
Tema: 9. Psihologia interculturală și posibilitățile ei de aplicare în mediul școlar.....	41
Tema 10. Educația interculturală: niveluri, etape, metode, strategii în învățământ	45
Tema 11. Separatismul universitar.....	49
Tema 12: Noi competențe ale profesorului în contextul educației interculturale	53
BIBLIORGAFIE	62

Preambul

Această lucrare este consacrată studiului etnopsihologiei și educației interculturale. În lucrare sunt abordate subiectele legate de modele de cultură și etnocentrism cultural, competențe ale profesorului în contextul educației interculturale, care este absolut necesară în zilele noastre și face actuală această lucrare atât în contextul pred[rii disciplinei date cât și sub formă de noi cercetări în acest domeniu. Suportul de curs continuă cu tematica cogniției sociale, educație multiculturală, importanța acesteia, principiile metodologice, dar și noile competențe ce trebuie să le posede profesorul din perspectiva educației interculturale. O atenție deosebită este acordată specificului etnopsihologiei și contribuția acesteia de dezvoltarea educației interculturale. Tot odată această lucrare constituie cele mai esențiale momente din domeniul etnopsihologiei și educației interculturale sintetizate astfel ca studenții și cititorii să surprindă esența cursului și să poată aplica cunoștințele obținute în practică. Lucrarea nu pretinde a fi una originală, fiind mai cu seamă o sinteză a lucrărilor din domeniu, valoarea acesteia fiind expusă prin multitudinea de surse bibliografice consultate și analizate.

Prin această lucrare vreau să aduc mulțumiri studenților de la specialitatea Psihologie, din cadrul Facultății Psihologie și Psihopedagogie Specială pentru tehnoredactare și implicare activă generare de idei și surse utile, grație cărora a fost posibilă realizarea lucrării date.

Tema 1. Noțiuni introductive cu privire la etnopsihologie și educație interculturală

Omul este o ființă culturală și, în consecință, una educabilă, permeabilă la contactele, dialogurile și influențele culturale.

Educația, definită în termeni de proces, semnifică o transformare intenționată, pozitivă și pe termen lung a ființei umane, în perspectiva unor finalități explicit formulate, elaborate la nivelul macrostructurii societății.

Pluralismul cultural afirmă că fiecare cultură dezvoltă o viziune proprie despre lume cu semnificații de valoare universală plecând de la experiența particulară. Pe lângă apărarea diversității, pluralismul cultural pune problema comunicării dintre culturi care recunosc că fiecare contribuie tocmai prin diferențele specifice la îmbogățirea experienței umane. Pot fi evaluate două dimensiuni ale abordării interculturale. Prima vizează nivelul realității, al descrierii obiective și științifice, cea de a doua proiectul de educație și de organizare socială. Din perspectivă interculturală sunt posibile [5, p 236]:

- recunoașterea diversității reprezentărilor, referințelor și valorilor;
- dialogul, schimbul și interacțiunile dintre aceste diverse reprezentări și referințe;
- dialogul și schimbul între persoanele și grupurile ale căror referințe sunt diverse, multiple și, adesea, divergente;
- dinamica și relația dialectică, de schimbări reale și potențiale, în timp și spațiu.

O dată cu dezvoltarea comunicării, culturile și identitățile se transformă și fiecare participă la transformarea altor culturi.

Educația reprezintă un demers pe deplin justificat, întrucât vizează mai buna inserție a individului într-o lume spirituală polimorfă și dinamică [2].

Educația interculturală vizează dezvoltarea unei educații pentru toți în spiritul recunoașterii diferențelor ce există în interiorul aceleași societăți și se referă mai puțin (sau deloc) la realizarea unei educații pentru culturi diferite, ceea ce ar presupune statism și o izolare a grupurilor culturale.

Educația interculturală privilegiază interacțiunea și dialogul, curajul de a ieși din sine și dorința de proiecție în celălalt.

Obiectivul principal al educației interculturale constă în pregătirea persoanelor pentru a percepe, accepta, respecta și a experimenta alteritatea.

Educația interculturală permite structurarea unei identități culturale deschise, având ca scop:

- îndrumarea tinerilor pentru a asimila o cultură în perspectivă antropologică;
- înțelegerea punctului de vedere al altuia prin poziționarea relativistă;
- legitimarea identității culturale, împiedicând sacralizarea;
- asigurarea respectului diferențelor, dar în cadrul unor sisteme de atitudini reciproce [1].

Problematica lumii contemporane include numeroase discriminări (rasism, sexism, etc.), dorința popoarelor de autodeterminare și înțelegere, sărăcia și foamea, terorismul internațional, intoleranța religioasă, fundamentalismul, traficul de persoane și stupefianțe, noi forme de rasism și de epurare etnică, poluarea mediului, dezarmarea în ultimele decenii, ca răspuns în plan educațional la fenomenele de creștere a interconexiunilor și a globalizării. Se știe că multe conflicte, aparent economice, istorice, sociale etc. prezintă o componentă culturală. Incomunicabilitatea de ordin spiritual generează și întreține celelalte stări conflictuale sau de tensiune. Condiția necesară (nu și suficientă) pentru detensiunea conflictelor constă în găsirea unor piste de comunicare în plan spiritual.

Problematica educației contemporane este reverberația în câmpul educațional a problematicii lumii contemporane, căreia îi sunt specifice:

- Caracterul universal – nici o țară sau regiune nu se poate plasa în afara acestei problematice;
- Caracterul global - afectează toate sectoarele vieții sociale;
- Evoluție rapidă și imprevizibilă – oamenii sunt puși în fața unor situații complexe pentru care nu au metode de abordare sau soluții adecvate;
- Caracterul pluridisciplinar;
- Caracterul presant – pentru soluționarea problemelor sunt necesare răspunsuri prompte, ingeniozitate și eforturi financiare importante.

În fața acestor imperative, responsabilii educației din diferite țări se plasează pe două poziții diferite. *De pe poziția celor sceptici* școala este văzută în declin, sistemele educative nemaifiind capabile să pregătească lumea de mâine. *De pe poziția specialiștilor optimiști* școala dispune de resursele necesare pentru constituirea viitorului, fiind însă nevoie să își adapteze serviciile educaționale la exigențele dezvoltării lumii contemporane [1, 2].

Comunicarea interculturală este acel schimb sau tranzacție valorică, însoțită de înțelegerea semnificațiilor adiacente, între persoane sau grupuri care fac parte din culturi esențialmente diferite. Schimburile se pot realiza la nivel ideatic, verbal, nonverbal, comportamental, fizic, obiectual, organizațional. Pot fi implicite sau explicite, inconștiente sau deliberate.

C. Cucos [1] ne explică că fenomenul transmisiei culturale este deosebit de complex. Sensurile difuziunii culturale sunt multiple și destul de greu de reperat. Pentru a avea totuși o imagine asupra acestui proces, el apelează la modelul transmisiei culturale ce este propus de Berry și colaboratorii săi:

A. Transmisie verticală (de la antecedenți direcți)

1. enculturația generală
2. socializarea realizată de părinți

B. Transmisie oblică (de la alți adulți)

- a) din propriul grup
 1. enculturația generală
 2. socializarea specifică

b) de la alte grupuri

1. aculturația generală
2. resocializarea specifică

C. Transmisie orizontală (de la congeneri, persoane de aceeași vârstă)

1. enculturația generală
2. socializarea specifică de la cei de aceeași vârstă.

Contactul dintre culturi reprezintă o procesualitate deosebit de complexă. Interculturarea este acel ansamblu de procese prin care indivizii sau grupurile interacționează, ele aparținând la două sau mai multe ansambluri ce reclamă culturi diferite sau se pot raporta la culturi distincte. În încercarea de înțelegere și apropiere față de alteritate, trebuie parcurse mai multe etape:

1. Subiectul se exprimă în codul lui specific. Confruntat cu un nou cod, el îl traduce pe cel nou conform datelor știute. Codul nou este asimilat în cel vechi.
2. Subiectul realizează, totuși, că propriul cod cultural se dovedește inapt să exprime date ale noii realități.
3. Dezechilibrul sau conflictul generat prin prezența a două coduri diferite poate antrena căutarea unei medieri, încercarea de a crea un simbol de uniune între cele două coduri.
4. Subiectul va confrunța realitățile celor două coduri culturale, situându-se fie într-un cod, fie în celălalt, fie într-unul exterior acestora. Se creează un fel de al treilea spațiu cultural (un fel de meta-cod sau meta-cultură), ce împrumută câte ceva din cele două coduri de referință.

Educația interculturală se constituie într-o strategie de pregătire a societății democratice viitoare astfel încât persoanele să se relaționeze convenabil unii la alții și la culturile pe care le poartă.

Potrivit Paradigmei interculturale în țările din Occident se știe că în societatea actuală se impun noi tipuri de organizări, de asocieri și de conexiuni ale activităților de producție. Reorganizarea forței de muncă și integrarea ei într-o economie globală îngăduie și obligă punerea în act a noi competențe relaționale între oameni. Economiile devin competitive și în măsura în care actorii lor știu să se raporteze la alții. Locurile în care se muncește devin spații privilegiate de învățare interculturală și intercomunitară. Țările europene au trecut aproape toate prin momente de intoleranță la începutul modernității. Dezvoltarea tehnicii, a piețelor și a noului tip de consum a distrus capacitatea de mediere politică între ordinea naturală și diversitatea culturilor. Începând cu acest moment, raționalizarea și globalizarea producției, a schimbului internațional dar și diversitatea culturală a condus la emergența unui nou tip de civilizație contemporană.

Ultimii 50 de ani au lăsat urme adânci în țările europene:

1. Migrațiile internaționale dinspre fostele colonii au condus la implantări de populații de origine străină.
2. Dezvoltarea informațiilor și canalelor mediatice care au facilitat schimbul cultural.

3. Procesul construirii unei unități economice în plan european conduce la re-gândirea politicilor educative și culturale.

Spre sfârșitul anilor 70, școala a fost pusă în fața unei mari sfidări: aceea a deschiderii către pluralitatea culturală. Imigrarea masivă în țările occidentale a deschis problema posibilității și căilor școlarizării copiilor nou sosiți în aceste țări. Imigrarea, ca fenomen social, a pus și întreprinderile în fața unor dileme: cum poate fi străinul din punct de vedere profesional, ce randament poate da și cum se integrează în noi structuri de producție. Așa se face că școala va prelua și sarcinile întreprinderilor pentru pregătirea celor veniți pentru o integrare de calitate. Numai că între discursul școlii (un discurs integraționist) și discursul socio-economic (marginalizant, exclusivist etc.) se naște rapid o prăpastie. Școala se va centra nu numai spre imigranți, ci spre întreaga societate, pentru schimbarea unor repere mentale și de acțiune. Școala a trebuit să facă față eterogenității lingvistice și culturale a grupurilor școlare ivite din urma imigrării. Prima sa gesticulație a fost aceea de a elimina diversitatea, de a considera pluralismul ca ceva rău. Diferența a fost înțeleasă ca un handicap ce trebuia rezolvat. Educația interculturală, în această fază, se reducea la o practică educativă asimilaționistă, ca o pedagogie reparatorie pentru eșecul sau excludiunea școlară. Aceste practici erau puse în practică mai ales în zonele unde componenta pluriethnică era evidentă. S-a recurs, de aceea, la o pedagogie compensatorie, de susținere, de ștergere a diferențelor, de achiziționare de către toți, pentru o "corectă" integrare, a acelorași instrumente culturale, mai ales lingvistice. Alteritatea culturală a fost conotată negativ și a fost disprețuită [1].

S-a constatat însă că această strategie nu numai că nu a dat rezultate, ci a și generat fenomene adverse, fiind supusă la numeroase critici din partea pedagogilor sau a reprezentanților populațiilor imigrante. Perspectiva inițială de desconsiderare culturală s-a schimbat. Diversitatea culturală nu mai este un prejudiciu, ci o realitate ce trebuie fructificată în mediul școlar.

De asemenea, același lucru se întâmplă și în Republica Moldova la momentul actual, majoritatea școlilor chiar dacă integrează imigranții în învățământ, ajung la momentul când îi etichetează pur și simplu, nu numai imigranții, dar și alte tipuri de categorii de indivizi ceia. Culmea este că aceste etichete vin atât din partea copiilor, a părinților cât și a cadrelor didactice.

Potrivit studiului „Educația de bază în Republica Moldova din perspectiva școlii prietenoase copilului” organizat de către UNICEF (2009) atât profesorii cât și elevii consideră că copiii sunt tratați la fel la școală, aceeași părere o împărtășesc însă o parte mai mică de părinți (70%). Fiecare al treilea părinte din mediul urban și fiecare al patrulea părinte din mediul rural consideră că nu toți copiii sunt tratați la fel. Aceeași realitate se constată și în ceea ce privește accesul egal al elevilor la resursele școlii, elevii și profesorii împărtășesc aceeași opinie, părinții fiind mai rezervați. Elevii declară că se bucură de aceeași atenție la lecție, acest fapt este susținut și de profesori doar părinții sunt mai sceptici, doar 53% din ei consideră că copiilor li se acordă aceeași atenție la lecție. Totuși în ceea ce privește privilegierea unor elevi la școală, părerile copiilor și părinților coincid, jumătate din ei consideră că într-adevăr unii copii sunt avantajați la școală, în timp ce doar 26% din cadrele didactice recunosc acest lucru [3].

Educația în Republica Moldova, inclusiv accesul la studii, este indisolubil legată de nivelul de trai. Din anul 1990 până în prezent cele mai afectate categorii sociale au fost persoanele ocupate în agricultură, educație și învățământ. Criza economică îndelungată, sărăcia, șomajul, corupția au afectat și mai mult calitatea educației și realizarea dreptului la educație. Cele mai vulnerabile familii în Republica Moldova sunt familiile cu copii, aceste familii fiind afectate cel mai mult de sărăcie. Ultimele date cu referire la sărăcie nu sunt deloc încurajatoare, situația continuând să se agraveze. Potrivit datelor mai mult este afectată zona rurală decât cea urbană [3].

Totuși mai puțin au acces la educație copiii din familii numeroase și cei din familii social vulnerabile (cei au un singur părinte sau ambii părinți sunt șomeri, alcoolici etc.).

Încercările Ministerului Educației de a integra diverse categorii de indivizi nu sunt în zadar conținuturile contribuie parțial la formarea elevilor ca cetățeni activi ai societății, Europei, ca indivizi independenți, conștienți, productivi, creativi etc. în acțiunile lor, pentru a deveni responsabili și cooperanți în relațiile cu alte persoane, acceptând diferențele fiecăruia, dar, în primul rând, dezvoltarea competenței de comunicare în limba română prin valori și pentru valori. Odată formată, competența devine ea însăși o valoare individuală, colectivă, națională și europeană. Un loc aparte revine conceptelor despre identitate și interculturalitate, incluse în aria tematică a conținuturilor educaționale încă la etapa claselor primare.

Aplicații practice:

Introduceți în portofoliul personal informație adițională cu privire la etnopsihologie și educație interculturală.

Surse bibliografice:

Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași: Polirom, 2000. 288 p.

Plugaru L. Pavalache-Ilie M. Educație intercultural. Sibiu: Psihomedica Publishing House, 2007. 120 p.

Afteni V, ș.a Educația de bază în Republica Moldova din perspectiva școlii prietenoase copilului: Studiu / Arcadie Barbăroșie, Anatol Gremalschi, Ion Jigău [et al.]; Inst. de Politici Publice. – Chișinău: (Combinatul Poligr.). 2009. 128 p.

HOTĂRÎRE Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020) Publicat: 15.01.2016 în Monitorul Oficial Nr. 2-12 art. Nr: 9.

Frunze V. Studiul comparativ a comunicării interculturale: RM-UE. In: http://repository.utm.md/bitstream/handle/5014/5237/Conf_StiinteSocioUmanist_2019_pg234-239.pdf

Tema 2. Modele de cultură și etnocentrism cultural „Diversitatea culturală, etnocentrism și relativism”

La origini, termenul de „**cultură**” provine din limba latină și se referă la o bucată de pământ cultivată și, implicit, la acțiunea de cultivare a pământului. Ulterior, termenului i s-a adăugat sensul de creștere și îngrijire a ceva, a cuiva. În prezent, “atunci când vorbim despre cultură ne referim la modul de dezvoltare (socială, n.n.) care se reflectă în sistemul de cunoștințe, în ideologia, valorile, legile și ritualurile cotidiene ale unei societăți”). Astfel, este cunoscută definiția lui Tylor dată în 1871 în lucrarea „Primitive Culture”: „Cultura (sau civilizația), considerată în sensul său etnografic larg, este un întreg complex care include cunoașterea, credința, arta, morala, legea, cutuma și toate celelalte aptitudini și obișnuințe dobândite de către om în calitatea sa de membru al societății” [1].

Cultura, în esență, se reflectă în modul de organizare socială și de dezvoltare al unei societăți, în practicile cotidiene instituționalizate și interiorizate de către membrii unei societăți, care îi fac astfel să aibă mai multe similarități decât diferențe între ei, și care, în același timp, îi individualizează ca grup printre alte grupuri care au caracteristici asemănătoare, prin care se individualizează la rândul lor. Cultura nu e ceva ce aparține sau care se poate întâlni numai în interiorul unei clase sociale, nu e un privilegiu, ea e omniprezentă; toate societățile, toate civilizațiile din toate timpurile au avut o cultură mai mult sau mai puțin dezvoltată, dar unică, ceea ce le-a făcut să existe ca entități unice și indivizibile și să-și afirme individualitatea printre alte societăți și civilizații [1].

Diversitatea culturală a fost mereu prezentă, unele exemple sunt: este recunoscut pe plan social, că trebuie să avem grijă de părinții noștri și familia atunci când ajung la un standard de vârstă înaintată. Eschimoșii îi lasă însă să moară de foame și de frig în aceleași condiții. Unele culturi permit practicile homosexuale în timp ce alții condamna (pedeapsa cu moartea în Arabia Saudită). În mai multe țări musulmane poligamia este o practică normală, în timp ce în societățile creștine este văzută ca imoral și ilegal. Anumite triburi din Noua Guinee consideră că furtul este normal din punct de vedere moral. Majoritatea societăților condamnă acest act ”infanticidul” că este din punct de vedere moral respingător pentru unii, dar unii încă îl mai practică. În unele țări pedeapsa cu moartea este în vigoare, în timp ce în altele a fost abolită; unele triburi consideră o datorie sfântă să-l omoare, după torturi teribile pe un membru al unui trib. Dacă e să vorbim de un aspect comun pentru toate culturile, care sunt tradițiile de la o cultură la alta: Căsătoria:

India - Aproape întotdeauna, căsătoria este aranjată de familiile celor doi tineri, independent de voința lor; căsătoria este o îndatorire, dragostea vine după aceea. Cele mai multe căsătorii sunt trainice și fericite. Ceremonia căsătoriei se realizează în familie și nu în temple. Un brahman oficiant vine să rostească rugăciuni și să vegezeze asupra desfășurării ceremoniei. El le amintește mirilor ce îndatoriri au. Totul se termină cu un ospăț. De obicei familia fetei este cea care “cumpăra” bărbatul, iar nașterea unei fete în familie este considerată blestem.

Egipt- Locuitorii, în majoritatea lor, se căsătoresc din dragoste, dar există și căsătorii aranjate care se practică în diverse împrejurări. Mai înainte de dinastia grecească, numai faraonul se putea căsători cu un membru al propriei familii, fie sora, fiica, nepoata de frate sau sora, verisoara sau chiar mama.

Azi, dacă **în tarile arabe** căsătoriile sunt planificate de familie, înainte ca viitorii soți să își spună punctul de vedere, în **Europa și America**, căsătoriile se fac doar dacă cei doi sunt de acord, împlinesc cerințele impuse prin lege. Piața matrimonială reprezintă un mare interes pentru persoanele de orice vârstă [4].

Sute de pagini ar fi insuficiente pentru a documenta relativitatea modelelor culturale, marea diversitate a normelor și practicilor culturale care există în prezent și, de asemenea, cele care au existat. Concluzionând cercetătorii în domeniul cultural descoperă grupuri și categorii umane care gândesc, simt și acționează în mod diferit, dar nu există nici un fel de standarde științifice pentru a considera un grup ca fiind intrinsec superior sau inferior altuia. Studiile diferențelor culturale între grupuri și societăți implică presupunerea unei poziții a relativismului cultural. Claude Levi-Strauss, marele antropolog francez, a exprimat astfel acest lucru: *“Relativismul cultural afirmă că o cultură nu are nici un criteriu absolut pentru a decide că activitățile unei alte culturi sunt “inferioare” sau “nobile”. Totuși, fiecare cultură poate și trebuie să aplice acest criteriu propriilor activități, deoarece membrii săi sunt atât actori cât și observatori”*.

Relativismul cultural nu implică standarde nici pentru un individ și nici pentru societatea căreia îi aparține. El cere *ignorarea prejudecăților* atunci când se abordează grupuri sau societăți diferite de cea proprie. Trebuie să se gândească serios înainte de a se aplica normele unei persoane, ale unui grup sau ale unei societăți, unui alt grup sau unei alte persoane. Informarea asupra naturii diferențelor culturale dintre societăți, cauzele lor și consecințele lor trebuie să preceadă raționamentul și acțiunea [2].

Până de curând, au existat multe culturi și societăți trăind practic închis asupra lor prin ignorarea altor culturi, și prin dezvoltarea de credințe bizare despre celălalte comunități.

Europenii care au călătorit în America în secolul al XVI-lea credeau că vor găsi giganți, Amazoane și pigmei, Fantanul Veșnicei Tinereți. Amerindienii au fost inițial priviți ca creaturi salbatice care au mai multe în comun cu animalele decât cu oamenii. Paracelsus, nu a plecat de acolo, a descris continentul nord-american populat de creaturi care după părerea lui au fost jumătate bărbați și jumătate animale. Se credea că indienii, nativii din acest continent, sunt ființe fără suflet ce s-au născut spontan pe pământ. Episcopul de Santa Marta, Columbia, a descris băștinașii ca sălbatici din pădurile și dar având un suflet rațional [3].

În timpul secolului al XIX-lea misionarii creștini din Africa și insulele din Pacific au forțat mai multe triburi native de a schimba ceva în comportamentul lor. Șocați de nuditate publică, poligamia și munca în ziua de Sabat, ei au decis, paternalist, reformarea modului de viață de „păgâni”. Oamenii li-au interzis să aibă mai mult de o femeie, au stabilit Sabatul ca o zi de odihnă și au îmbrăcat toată lumea. Aceste schimbări culturale

au fost impuse oamenilor care înțeleg cu greu noua religie și cultură, dar au trebuit să se supună puterea omului alb, care s-a dovedit în multe cazuri, nociv: care a creat tulburări sociale, disperare în rândul femeilor, copiilor și orfanilor.

Deși complexul de superioritate culturală nu a fost unul european exclusiv (chinezesc din secolul al XVIII-lea considerau ca vizitatorii lor englezi sunt barbari), datorită descoperirilor în domeniu, tehnologic, științific și militar în Europa, a făcut ca europenii să-și judece propriile standarde și valori culturale ca realizări superioare. Oamenii aparținând diferitelor societăți au fost, în mare parte, descalificate ca barbari inferiori și sălbatici [3].

Etnocentrismul este caracteristica celor care recunosc doar legitimitatea și valabilitatea la normele și valorile culturii sau societății lor. Își are originea în tendința de a judeca realizările culturale ale altor oameni din propriile lor modele culturale, astfel încât nu este de mirare că unele moduri de viață sunt preferate și socotite superioare tuturor celorlalte.

Etnocentrismul, opusul etnomultilateralismului, hai să-i spunem așa, reprezintă tendința individului de a considera valabil numai modul său de viață și al celor ca el. Omul este etnocentric când este predispus să califice ca ciudat, sau cel puțin lipsit de explicație rațională, comportamentul oamenilor din alte etnii. În timpul efortului de a gândi sociologic, este important să ne eliberăm de etnocentrism și să vedem comportamentul nostru și al altor oameni dintr-un punct de vedere comun [5].

Care sunt pericolele de atitudine etnocentrică? Refuzul la diversitate culturală uman (ca în cazul în care una de culoare a fost de preferat să fie curcubeu), și mai presus de toate sunt: crimele, masacrele și exterminările ca o combinație de atitudinea nelegitimă cu ambiții economice cauzate-dea lungul istoriei.

După al Doilea Război Mondial și exterminarea a milioane de indivizi (evrei de ex.) care nu aparțineau oamenilor care pretindeau că sunt reprezentanți ai valorilor culturale superioare. Antropologia culturală promovează deschiderea în atitudini, înțelegere și respect pentru normele altor culturi.

Valorile altor culturi, mesaj fundamental:

- a) În fiecare cultură putem găsi valori pozitive și valori negative;
- b) În cazul în care anumite norme și practici par absurde, ar trebui să caute direcția de integrarea lor în ansamblul cultural fără de care sunt de neînțeles,
- c) Cunoașterea metodică și simplă de culturi diferite de cele ale noastre, ne permite să înțelegem ceea ce este arbitrar în unele din obiceiurile noastre, ceea ce ar face legitim alegerea, de exemplu, orientări religioase decât cei care nu au fost educați, și care nu au unele cunoștințe.

Antropologii spun: nu ar exista valori sau standarde de comportament valabil, indiferent de timp și spațiu universale. Evaluările sunt raportate la un anumit context cultural și, prin urmare, nu există nici o scară universal acceptată de valori, deci trebuie să fim toleranți, și să acumulăm unele informații înainte de critica o oarecare cultură [3].

Aplicații practice:

*Realizați un referat pe tema „Diversitatea culturală, etnocentrism și relativism –
Âprovocări ale secolului XXI”*

Surse bibliografice:

Comunicarea interculturală. Suport de curs pentru învățământ la distanță, Cluj-Napoca, 2014

Giddens A. Sociologie. Cambridge: Polity Press, 1998. p. 233

Rodrigues L. Filosofia 10. ano. Lisboa: Plátano Editora. (2003). Citat din (<http://www.esas.pt/dfa/sociologia/etnocentrismo.htm>)

Colegiul Național Moise Nicoară, Multiculturalitatea – unitate în diversitate. În: Revista de opinie și atitudine a elevilor Laboremus, nr. 12, Editura Fundației „Moise Nicoară” Arad, 2011

Harvey Molotch, Lecția 3: Cultură și etnocentrism (I) Universitatea din New York City. Citat din (<https://promitt.wordpress.com/2012/05/18/lec-tia-3-cultura-si-etnocentrism-i/>)

Tema 3. Competențe ale profesorului în contextul educației interculturale

Sub impactul schimbărilor multiple și profunde la nivel social și, implicit, la nivel educațional, ca urmare a trebuinței acute de a aborda adecvat diversitatea din spațiul școlii, formarea interculturală a profesorului a devenit un demers necesar.

Mergând pe ideea respectării principiilor educației interculturale, trebuie să ne preocupăm de respectarea și valorizarea diferențelor, asigurarea egalității șanselor în educație pentru toți elevii, depășirea etnocentrismului și acceptarea alterității. Întrebarea fundamentală ce apare aici este însă cum putem face ca toate aceste practici educaționale să devină realitate și să nu rămână doar simple principii teoretice?

L. Bârlogeanu afirmă că „Chestiunea coexistenței în fiecare dintre noi a mai multor culturi este fundamentul interculturalului”.

Deci, conștientizarea diversității culturale din lăuntru și din afara noastră reprezintă deci un prim element constitutiv al competenței interculturale, competență pe care cadrele didactice trebuie să o adauge în „arhiva” propriilor competențe profesionale.

Formarea interculturală a profesorilor este așadar un demers nu numai necesar, ci și obligatoriu. Profilul de competență al dascălilor trebuie completat cu un set de valori, atitudini și credințe interculturale, subsumate competenței interculturale. Astfel, aprecia Verma, apud A. Nedelcu, „este o obligație morală, implicită în orice program de formare, să-i pregătească pe profesori pentru: [3]

a fi conștienți de natura diversă, din punct de vedere cultural și etnic, a societății în care locuiesc;

a fi capabili să-și recunoască propriile prejudecăți, să recunoască diferitele forme de discriminare;

a putea deveni agenți de schimbare în educație, în cadrul unei societăți pluraliste”.

M. Rey precizează că printre competențele profesorului „intercultural” trebuie să se regăsească:

organizarea democratică a claselor (grupelor);

experimentarea diferitelor roluri sociale (animatori, lideri etc.);

valorizarea diverselor culturi, limbi, convingeri etice și religioase, competențe ale elevilor etc.;

asigurarea calității relațiilor dintre elevi, promovarea cooperării, reducerea inegalităților școlare;

controlul și stăpânirea fenomenelor de violență;

asigurarea respectării drepturilor tuturor elevilor;

asigurarea deschiderii grupului spre exterior, favorizând atitudinea de empatizare cu membrii altor grupuri;

asigurarea serviciilor suport, oferite de către psihologi, pentru copiii cu dificultăți școlare, relaționale sau afective, precum și pentru părinții acestora [5].

A. Nedelcu, în încercarea de a găsi răspunsuri la întrebările Cât de pregătiți sunt, în mod real, profesorii să predea în clase multiculturale? și Cât reprezintă în comportamentul lor didactic față de elevii minoritari tactul, logica bunului simț, empirismul pedagogic și cât reprezintă pregătirea, susținută de opinii și materiale profesionale? evedențiază câteva dintre vulnerabilitățile programelor de formare pentru diversitate:

decalajul dintre cursurile de formare și lumea reală a școlii, dintre cultura profesorilor și cea a elevilor;

lipsa unui model coerent de pregătire pentru diversitate, integrat funcțional în structurile de formare a cadrelor didactice;

atitudinile reticente sau conservatoare din partea instituțiilor de pregătire a profesorilor;

tratarea interculturalismului în educație ca un subiect marginal;

introducerea educației interculturale în formare doar ca un curs opțional;

acordarea unui spațiu redus, insuficient, în curriculumul de pregătire a cadrelor didactice;

focalizarea cursurilor de pregătire inițială pe formarea unui „bun specialist” și prea puțin pe formarea unui profesor, cu atât mai puțin a unui „profesor competent intercultural”;

semnificația limitată, preponderent teoretică, a studiilor și cercetărilor în domeniu, fără putere de influențare a practicii [3].

Așadar, există probleme în ceea ce privește formarea cadrelor didactice pe dimensiunea interculturală a educației. Plecând însă de la conștientizarea tuturor acestor vulnerabilități, putem identifica schimbări fundamentale ce trebuie să aibă loc la nivelul programelor de formare a cadrelor didactice, pentru abilitarea acestora cu acele competențe necesare gestionării adecvate a diferențelor și diversității din spațiul școlii.

Programele de formare ale profesorilor trebuie organizate în jurul unor achiziții de bază din punct de vedere al interculturalității. Acestea sunt nominalizate de J. Banks [4].

cunoștințe în domeniul științelor socio-umane care să permită o perspectivă cât mai completă asupra mecanismelor psihice, psihosociale, care intervin în procesele de conviețuire umană (stereotipii, prejudecăți, profeții care se autoîmplinesc, atribuirii etc.), asupra caracteristicilor elevilor de diferite etnii. strategii de predare diferențiate, în funcție de capitalul cultural al educabilului; clarificarea propriei identități și fizionomii culturale;

strategii de asimilare – formarea unor atitudini intergrupale și interetnice pozitive;

formarea capacității de a soluționa corect diversele tipuri de situații problematice în relațiile cu diferite grupuri educaționale și diverși educabili, dar și a capacității de modificare a unor atitudini, mentalități, convingeri.

Tabloul achizițiilor fundamentale ale educatorului „intercultural” poate fi completat și cu alte componente. Astfel, profesorii „interculturali” se caracterizează prin deschidere către diversitate, atitudini și credințe interculturale, deci aceștia trebuie: [3]

- să aibă o perspectivă adecvată asupra propriei identități culturale și etnice;
- să aibă așteptări înalte și adecvate față de toți elevii, acompaniate de credința că toți pot reuși;
- să fie dedicați pentru a promova egalizarea șanselor pentru toți elevii, convingși fiind că pot produce transformări în procesul de învățare al elevilor;
- să dezvolte o relație cu elevii lor, fără a-i percepe drept „ceilalți”, „cei diferiți”;
- să ofere un curriculum stimulativ;
- să se concentreze pe crearea unui mediu de învățare interactiv și colaborativ;
- să îi ajute pe elevi să perceapă sarcinile de învățare ca având sens și fiind relevante;
- să includă în curriculum contribuțiile și perspectivele diferitelor grupuri etnoculturale care compun societatea;
- să predea în mod explicit elemente culturale în școală și să susțină identitatea și mândria etnică a elevilor;
- să încurajeze membrii comunității pentru a avea un cuvânt de spus în procesul de luare a deciziei;
- să fie implicați în comunitate și acțiunile sociale din afara clasei, focalizate pe promovarea unei societăți umane și juste.

În ceea ce privește formarea pentru interculturalitate, A. Nedelcu, consideră că aceasta implică trei dimensiuni importante:

- dimensiunea cognitivă;
- dimensiunea instrumental-metodologică;
- dimensiunea expresivă [3].

Dimensiunea cognitivă vizează:

- cunoașterea drepturilor omului și a instrumentelor internaționale referitoare la acestea;
- cunoașterea problemelor principale ale timpului nostru și ale încălcării drepturilor omului;
- cunoașterea instituțiilor, a organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale, locale, naționale, regionale și internaționale, care sunt implicate în domenii de activitate având legătură cu educația drepturilor omului într-o perspectivă interculturală, de sprijinul și competența cărora pot beneficia atât educatorii, cât și instanțele educative;

cunoașterea rețelelor sociale, profesionale și de informare de la nivel regional; cunoașterea populațiilor defavorizate, pe regiuni, cunoașterea situațiilor și a nevoilor lor.

Dimensiunea instrumental-metodologică se referă la instrumentarea profesoriilor cu metode ce promovează egalitatea, colaborarea, valorizarea individuală în spațiul școlar și restructurarea, din punct de vedere intercultural, a metodologiei utilizate.

Dimensiunea expresivă (relațional-comportamentală) Reprezintă o latură a formării, fundamentală pentru crearea unui mediu adecvat de învățare și valorificarea diversității ca resursă didactică. Astfel, formarea pentru interculturalitate rezidă în cristalizarea unor mentalități democratice, care să permită educatorilor să experimenteze forme eficiente de comunicare, de expresie, de asumare a responsabilităților și să le dezvolte spiritul critic [5].

Putem concludiona că formarea interculturală a profesorului este absolut necesară dacă ne dorim o școală care să promoveze egalitatea între elevi, respectul față de ceilalți, dialogul între diverse culturi, o școală în care să nu existe discriminare și prejudecăți. Un astfel de demers este însă extrem de dificil și complex, pentru că el presupune în primul rând schimbarea mentalității educatorilor și depășirea propriilor vulnerabilități din acest punct de vedere.

Totuși, putem considera că există resurse suficiente pentru a realiza acest proces de formare. Conștientizând importanța educației interculturale pentru elevi, profesori, părinți, comunitate locală, formarea interculturală a profesorilor trebuie să devină unul dintre obiectivele prioritare ale programelor de pregătire inițială și continuă a cadrelor didactice.

Aplicații practice:

Propuneți un potențial model (coerent) de pregătire pentru diversitate, integrat funcțional în structurile de formare a cadrelor didactice din perspectiva dvs.

Surse bibliografice:

Bârlogeanu L. Educație interculturală. București: Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural. 2006.

Dassen P., Perregaux, C., Rey, M. Educația interculturală. Experiențe, politici, strategii. Iași: Polirom. 1999.

Nedelcu A. Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate. Iași: Polirom. 2008.

Plugaru L. Pavalache, M. Educație interculturală. Sibiu: Editura Psihomedica. 2007.

Incluziunea socio-educatională a copiilor cu dizabilități. In: https://mecc.gov.md/sites/default/files/incluziunea_socio-educational_a_copiilor_cu_dizabilitati_in_grdina_de_copii.pdf (vizitat 23.03.2017)

Tema 4. Cognația socială și determinările culturale

Cultura și cogniția socială reprezintă relația dintre cultura umană și capacitățile cognitive umane. Evoluția cognitivă culturală demonstrează că capacitățile cognitive unice ale oamenilor nu sunt în mod exclusiv cauza unei moșteniri biologice, dar sunt, de fapt, datorate în mare parte transmiterii culturale și evoluției.

Realitatea socială este alcătuită din obiecte diverse, din proprietăți și valori variate: persoane (inclusiv propria persoană), situații, grupuri, organizații și instituții, roluri și reguli. Cogniția este un act de cunoaștere, iar cogniția socială este procesul prin care un individ dobândește, construiește și întreține o cunoaștere a acestei realități și, ca urmare, o produce și o reproduce. Ea implică structuri cognitive (concepțe, scripte, stereotipuri, prototipuri), concepții (credințe, cunoștințe, teorii implicite, reprezentări sociale), scheme sau raționamente (inferențe atributive, scheme cauzale, euristici). Cogniția socială este obiectul psihologiei sociale cognitive [3].

Cogniția socială este expresia prin care psiho-sociologii înțeleg ansamblul proceselor cognitive prin care indivizii își formează în mod spontan, nepremeditat și parțial inconștient un ansamblu de reprezentări și de concepții despre realitatea socială, pe baza cărora își coordonează comportamentul în diferite situații. Cogniția socială este domeniul de analiză al modului în care subiecții percep și tratează informația socială, iar formarea impresiilor descrie procesul prin care oamenii își organizează mental observațiile sociale pentru a reuși să clasifice reacțiile și comportamentele celor din jur [5].

Potrivit lui V. E. Vidal cogniția socială implică relația cognitivă a individului cu corpusurile sociale (familie, prieteni, instituții, etc.) și postulatelor ambiante care formează o cultură complexă, considerată transpersonală. Aici fiind prezente două aspecte indisolubil legate între ele:

examinarea procesele individuale în mintea individului, codare, și stocarea informațiilor sociale;

examinarea modului în care mintea individuală este influențată de cea socială și cum interacționează [6].

M. Sherman, C. Judd și J. Park au ajuns la concluzia că orientarea cogniției sociale ar căuta răspunsuri la trei întrebări fundamentale: cum e stocată în memorie informația care mediază comportamentul social; cum informația socială din memorie influențează judecățile, alegerile și comportamentele; cum noua informație o modifică pe cea veche [1].

O componentă a cogniției sociale este învățarea culturală, ea implică trei părți:

Imitație - capacitatea de a învăța prin observarea altora;

Instrucțiune - abilitatea de a învăța prin instruirea directă;

Colaborare - capacitatea de a învăța în cooperare cu alte persoane.

Învățarea culturală este posibil printr-o înțelegere profundă a cogniției sociale. Oamenii au capacitatea unică de a se identifica cu alții și de a le vedea ca fiind intenționate. Oamenii sunt capabili să înțeleagă că alții au intenții, scopuri, dorințe și credințe.

Aceasta fiind o înțelegere profundă, numită și adaptare cognitivă, care permite oamenilor să învețe de la și cu alții prin intermediul transmiterii culturale [8].

Independența de câmp și cogniția socială sunt termeni interdependenți. În concepția lui H. Witkin independența de câmp reprezintă un stil cognitiv ce exprimă gradul de diferențiere psihică în registru perceptiv, în acest fel individul se orientează într-un mod mai eficient și preferențial în câmpul perceptiv sau poate să se desprindă de componentele câmpului [2].

Membrii diferitelor culturi variază în procesele psihologice sociale de bază, cum ar fi valorile de orientare, atitudini, relațiile atitudine-comportament, percepția personală și atribuirea comportamentului observat. De exemplu: occidentalii definesc sinele principal în termeni independenți, în timp ce asiaticii sunt mai susceptibili în a defini sinele lor în moduri interdependente [7].

Sinele individual își stabilește ca cele mai importante valori libertatea și autodeterminarea, aceste persoane pun accent pe trăsături precum: inteligența, prietenia și modestia. Potrivit lui S. Popovici sinele individual se construiește prin relațiile dintre eul propriu și eurile celorlalți, fiecare om (conștient de sine) comparând și confruntând rolurile pe care le adoptă în diverse situații sociale cu imaginile reflectate de ceilalți despre el [5].

Sinele este structura cea mai vastă și cea mai accesibilă din memorie, ca structura cognitivă cu cea mai mare capacitate de a influența tratamentul informației, este înțeles de psihologia contemporană ca o componentă critică a sistemului afectiv-cognitiv al individului [1]. Perspectivă cogniției sociale oferă posibilitatea de a face legătura dintre culturi (care, prin definiție, se bazează pe investigarea diferențelor inter-individuale). Eul este unul dintre acei mediatori critici ai culturii, de influență asupra gândirii și judecării [7].

Printre mijloacele utilizate pentru a menține constanța existențială, persoana umană elaborează permanent strategii identitare pentru a imprima un sens integrator întregii experiențe, inductoare a unor valori și norme de existență. Acest sens contribuie la menținerea sinelui în starea de recunoaștere, de re-probare a lui, chiar cu riscul unor reajustări. În acest efort continuu pentru a păstra acest sens, pentru a menține o imagine pozitivă despre sine, subiectul intră în relație cu experiențe proximale specifice alterității. Putem spune că identitatea se schimbă permanent, este dinamică, pluralistă, interactivă. Sistemul cultural satisface, înainte de toate, funcția ontologică de a furniza individului o structură de sens și de valori prestabilite, ceea ce-i procură o unitate internă, o continuitate și o coerență fără nevoia de a le construi permanent [4].

Culturile occidentale, sunt caracterizate ca fiind individualiste și independente. Accentul în aceste culturi este pus pe dezvoltarea unei scheme de sine centrată pe trăsăturile personale și individuale, pe când culturile orientale, care sunt colectiviste și interdependente, valorizează rolul și rețeaua cu celălalt, pun accent pe grup/colectiv, iar în acest mod se formează sentimentul de apartenență [2].

Tabelul 1.1. *Culturi independente versus Culturi interdependente*

Registru de articulare a self-ului	Culturi independente (America de Nord, Europa de Vest)	Culturi interdependente (Asia, Africa, America de Sud)
1. Definiția self-ului	Unic, individual, separat de contextul social	Conectat cu „celălalt” într-o rețea densă de relații.
2. Structura self-ului	Unitar, stabil, constant de-a lungul diferitor situații de relații	Fluid și variabil, schimbător de la o relație la alta
3. Trăsături importante	Self internalizat, privat (accentul este pus pe abilitățile cognitive și afecte care îl exprimă)	Aself externalizat, public (accentul este pus pe statusuri, roluri și relații)
4. Sarcini semnificative	A fi unic A se exprima pe sine însuși A promova propriile scopuri A fi direct (imperativul este „spune exact ce ai în gând!”)	A aparține unui grup A se exprima numai în măsura în care grupul are de câștigat A promova scopurile grupului A fi indirect (imperativul este „oare ce gândesc ceilalți despre ceea ce vreau să spun!”)

Sursa: [2]

În culturile individualiste, în special în occident, individul utilizează mai mult strategii de relaționare prin care își poate afirma și întreține independența, astfel încât să țină o distanță mai mare față de necunoscuți. Iar indivizii din culturile colectiviste nu prea au această tendință. Comparația se poate realiza între reprezentanții popoarelor balcanice (colectiviste) și popoarele nordice (individualiste). De exemplu: un sârb, un grec sau un român se vor simți mai în siguranță, atunci când întâlnesc un personaj cunoscut, iar modul expresivității relaționale coboară deseori în conduită, astfel putem observa: îmbrățișări, pupături sau dialog pe un ton ridicat. Pe când la popoarele nordice (suedezi sau germani) nu întâlnim așa ceva, pentru ei astfel de conduite provoacă blocaj, stânjeneală. În culturile colectiviste, atunci când relația cu celălalt se stabilește cu un partener de rol cu care subiectul de referință știe că va întreține o relație în viitor și deci anticipează spațiul personal. Dacă relația are loc cu celălalt cu care subiectul nu este conectat, cu străinul prin excelență, atunci intervalul de securitate fizică personală se stabilizează la distanțe interpersonale foarte mari, ceea ce exprimă și temerea în inițierea unei relații cu celălalt diferit. În țările colectiviste nivelul capitalului social, regăsit

îndeosebi în încrederea interpersonală față de cel necunoscut, care este mai redus decât în țările individualiste [2].

Persoanele cu un sine independent, decid pentru ei înșiși să se comporte în conformitate cu atitudinile lor, mai degrabă decât normele sociale. Aceste persoane pot considera că a te comporta după normele sociale reprezintă o slăbiciune. Indivizii interdependenți prin contrast sunt mai dispuși să se comporte în conformitate cu normele sociale. Confirmând așteptările sociale pentru ei poate fi considerat un mijloc de a consolida interdependența cu alții, în timp ce luarea deciziilor unei persoane în funcție de atitudinea personală, mai degrabă decât normele sociale, pot amenința această interdependență [7].

Identitatea socială este produsul interacțiunilor dintre individ și mediul în care există. Fiecare individ se definește printr-o apartenență la un grup social, sursă a valorizării și a semnificării proprii persoane. Se pot distinge trei tipuri de identități colective date de apartenențe specifice:

apartenența naturală (sex, culoarea pielii), pe care rolurile sociale le transformă în entități sociale;

apartenența înnăscută (etnie, religie, naționalitate), care poate fi schimbată, cu o mai mică sau mare greutate;

apartenența dobândită (prin formație, instrucție, incluziunea într-o asociație, organizație) [4].

Descrierea de sine este una dintre cele mai accesibile forme de identificare a sinelui în diferite culturi. Vorbind despre sine, subiecții din diferite culturi activează mecanisme distincte. Putem observa aceasta din următorul tabel realizat pe baza studiului lui Smith P. și Bond R. în 1996 pe culturi individualiste și colectiviste:

Tabelul 1.2. *Culturi individualiste versus culturi colectiviste*

Atribute indentitare	D. Ropertson	D. Chan
Cine sunt eu?	- o profesoară; - divorțată; - scoțiană; - departe de casă;	- Un student al Universității din Hong-Kong; - Din familia Chan;
SUNT.....	- un om care detestă prostia; - activă; - singură.	- Un membru al echipei de baschet al departamentului de Psihologie; - un frate care are grijă de sora sa;

Sursa: [2]

Observăm că în cazul Doamnei Roberston (subiect din societate individualistă) identificăm trăsături și roluri generalizate, precum profesoară, divorțată, singură etc. Iar în cazul domnului Chan (subiect din societate colectivistă) identificăm roluri specifice, în care este reprezentat un comportament al unui individ implicat în societate și afiliat ei [2].

Indivizii sunt caracterizați ca fiind o constelație unică de fapte biografice. Acest proces conduce la particularizarea și personalizarea faptelor de cultură. Identitatea noastră socială se structurează prin apartenența la un grup/cultură și este în mod evident foarte importantă în formarea identității personale [4].

Aplicații practice:

Dezvoltați subiectul culturilor independente și interdependente oferind în scris exemple concrete. (activitate de grup)

Surse bibliografice:

Neculau A. Psihologia socială – aspecte contemporane. Iași: Polirom. 1996. 345 p.

Gavreliuc A. Psihologie interculturală, repere și diagnoze românești. Iași: Polirom. 2011. 362 p.

Doron R., Parot F., Dicționar de psihologie. București: Humanitas. 1994. 749 p.

Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași: Polirom, 2000. 288 p.

Popovici S. Psihologie Socială. O abordare contextuală a individului ca actor social. Editura Universității Emanuel din Oradea, 2013. 297 p.

Escandell-Vidal V. Social cognition and intercultural communication. In: Intercultural bussiness communication and simulations and gaming methodology. Berna, Peter Lang. Nr. 22. 2009. 392 p.

Kühnen Ulrich. Toward a Paradigm Shift: From Cross-Cultural Differences in Social Cognition to Social-Cognitive Mediation of Cultural Differences. Social Cognition: Vol. 19. In: Culture, Self-construal and Social Cognition: Evidence from Cross-Cultural and Priming Studies. 2000. 310 p.

Culture and social cognition. https://en.wikipedia.org/wiki/Culture_and_social_cognition#cite_ref-1 (vizitat 23.03.2017)

Tema 5. Educația interculturală: principii, dimensiuni, factori, stadii

Educația interculturală corespunde celui de-al treilea pilon al educației: deprinderea de a trăi împreună cu ceilalți, accentul pe această componentă fiind vitală în dezvoltarea unei societăți armonioase. Acest pilon se referă la deprinderea de a trăi împreună cu ceilalți „*prin dezvoltarea, cunoașterii celuiilalt, a istoriei sale, a tradițiilor și a spiritualității sale*” [5].

Obiectivul general al educației interculturale este acela de a facilita deprinderea acestor abilități de conviețuire în societatea plurală a zilelor noastre [7].

Educația interculturală presupune un set de **principii de bază**. În primul rând, **eterogenitatea este considerată o normă** (ca termen din care s-a derivat conceptul de „normalitate”), și nu un handicap necesitând sprijin suplimentar [4]. Această eterogenitate, ca respingere a omogenității etnice, culturale, identitare și de interese reprezintă **negarea totalitarismului** și un mijloc de garantare a valorilor societății deschise și democratice. În același timp, educația interculturală nu este un mod de a nivela sau de a compensa inegalitățile, ci un **mijloc de deprindere a egalității**. Un alt principiu al educației interculturale este ideea că indivizii, și implicit grupurile din care fac parte, sunt supuse în permanență unui **proces de dezvoltare** producător de diversitate continuă. În momentul în care se asumă ideea de dinamică permanentă a oricărei culturi, prejudecățile de tip esențialist și stereotipurile rigide sunt mai vulnerabile și mai ușor de demontat.

Educația interculturală promovează și un anumit tip de dinamică de natură cognitivă a elevului. Este vorba de deprinderea unei mișcări de deplasare, de la centrul pe care îl reprezintă propria cultură și propriile norme, înspre exterior, pentru a putea privi către valorile alterității, pe cât posibil, din punctul de vedere al celuiilalt. [4] Acest principiu pare dificil de pus în practică, având în vedere că orice individ este produsul propriei culturi. Din acest punct de vedere, nu există posibilitatea unei stări de *tabula rasa*, prin care individul se poate „descotorosi” în totalitate de valorile internalizate prin educație. Însă ceea ce educația interculturală aduce în acest proces de relativizare a propriilor valori este **deprinderea deschiderii către alteritate, pentru a o putea înțelege din prisma valorilor sale**.

Această relativizare a propriilor valori trebuie să se realizeze într-un mediu de **interacțiune continuă și reciprocă**. Judecățile de valoare sunt înlăturate, diferența nu mai este stigmatizată, ci dimpotrivă, se pune accentul pe ceea ce indivizii au în comun, ceea ce le permite folosirea aceluiași limbaj, înțelegerea și valorizarea reciprocă. Astfel, educația interculturală nu se adresează doar celor minoritari, ci deopotrivă membrilor majorității, care au aceeași datorie de a relativiza propriile valori, de a combate judecățile de valoare stigmatizante și de a-i valoriza pe ceilalți. Educația interculturală promovează un **dialog constant, de pe poziții de egalitate**.

Dimensiuni ale educației interculturale

P. Batelaan identifica două dimensiuni majore ale educației interculturale. Aplicarea principiilor acestora presupune, concomitent, respectul **diversității**, și cel al **echității**. Pe aceste două axe se bazează, în practică, atât conținuturile cât și procesele pedagogice proprii educației interculturale.

Dimensiunea **diversității** reprezintă prima axă pe care se plasează conținuturile educației interculturale. În acord cu principiile enumerate anterior, în cadrul educației interculturale, interesul pentru oglindirea diversității se manifestă în mai multe direcții. În primă instanță, este vorba de redarea realității sociale ca fiind compusă din elemente **diverse** (grupuri, indivizi, interese etc.). Din perspectiva educației interculturale, realitatea trebuie redată din unghiuri diferite, permițând astfel coexistența unor versiuni care reflectă diversitatea reală a punctelor de vedere din societatea pluralistă [1].

Cea de-a doua dimensiune a educației interculturale se referă la **echitate**. Astfel, practica pedagogică trebuie să se axeze pe valorizarea punctelor de vedere „diferite”, pe faptul că acestea au tot atâta înputernicire ca și propria percepție. Este vorba, pe scurt, de punerea în aplicare a principiilor relativismului cultural, însă la micronivelul gândirii individului.

Această dimensiune a educației interculturale presupune de asemenea abordarea conceptelor legate de drepturile omului (căci toți indivizii se nasc *egali*), și conștientizarea de către elev a practicilor de intoleranță, discriminare și rasism, care contravin principiilor drepturilor omului.

Factorii educației interculturale

Factorii care intră în joc în aplicarea educației interculturale se pot împărți, pentru a structura analiza, pe mai multe niveluri. Astfel, **politicile publice** elaborate de Ministerul Educației se situează la nivelul macro al intervenției interculturale. Măsurile din domeniul educației, menite să pună în aplicare educația interculturală, trebuie să promoveze echitatea și respectul diversității, principiile drepturilor omului, educația în scopul prevenirii și combaterii rasismului, a xenofobiei, a discriminării de orice tip, a marginalizării și excluziunii sociale.

La un nivel mediu se află **instituția școlii**, a cărei menire este să pună în aplicare politicile de la nivelul macro, într-un mediu prietenos față de elev, și care promovează totodată valorile pe care se bazează aceste politici. În ceea ce privește rolul școlii, aceasta se poate analiza însă mai îndeaproape din perspectiva educației interculturale. Batelaan P. sugerează astfel că rolul cel mai important al școlii este cel de a promova dialogul, iar în cadrul acestei funcții, școala trebuie să-și asume anumite misiuni în aplicarea principiilor educației interculturale. Acestea se referă în mod esențial la pregătirea elevilor în a participa la dialog, prin însăși practicarea acestuia ca metodă pedagogică, dar și ca obiectiv de sine stătător al educației. Dialogul trebuie aplicat nu doar la nivelul clasei, între elevi sau între cadrele didactice și aceștia, dar și între școală și comunitate. La granița dintre nivelul mediu al instituției școlare și cel micro, al gândirii elevului, se află

unul din factorii cheie din aplicarea educației interculturale, și anume **cadrul didactic**. Rolul profesorului în interiorizarea principiilor educației interculturale de către elevi este important, însă definirea acestuia depinde de tipul de pedagogie aplicată de către cadrul didactic. Pedagogiile tradiționale impun atitudinea profesorului atotștiutor, care se plasează în interrelaționarea cu acesta de pe poziție de sus. Acesta din urmă rămâne pe rol pasiv de receptor al unor cunoștințe ce nu pot fi trecute sub semnul întrebării. Acest tip de interacțiune profesor – elev se întâmplă cu precădere în cazul pedagogiei tradiționale a transmisiei [1].

Așa cum evidențiază și A. Nedelcu, profesorul competent din punct de vedere intercultural, cel care pregătește elevii pentru ziua de mâine, nu poate lucra cu pedagogii „zilei de ieri”. Astfel, tipul de pedagogie care se potrivește obiectivelor și principiilor educației interculturale este **pedagogia constructivistă**. De asemenea, premisa pedagogiei constructiviste, conform căreia nu există adevăruri absolute, este și unul din principiile de bază ale educației interculturale, ceea ce facilitează utilizarea acestui tip de pedagogie în punerea în practică a educației interculturale [5].

În cadrul pedagogiei constructiviste, profesorul este mai degrabă un „facilitator” al învățării, un „mediator cultural”, un „moderator al dialogurilor”. Acest rol ne duce cu gândul la maieutica socratică, metodă pedagogică prin care elevul este condus către obiectul învățării prin propria reflecție, cu ajutorul dialogului și al comunicării. Pedagogia constructivistă modelează sarcinile profesorului, astfel încât acesta să nu mai constituie sursa principală de informație, ci doar una din resursele pe care elevii le pot utiliza în procesul de învățare, să stimuleze dialogul între elevi, să încurajeze autonomia elevului în sensul împuternicirii acestuia și pentru a-i dezvolta abilitățile de gândire critică.

După părerea A. Nedelcu, **elevul** se situează pe ultimul nivel analitic al factorilor implicați în educația interculturală. Acesta trebuie deci încurajat să-și asume un rol activ, reflexiv, constructiv, dar și critic, în interacțiunea cu profesorul și în dialogul cu ceilalți elevi [5].

Un factor important care poate interveni în educația interculturală sunt **părinții**. Aceștia joacă un rol determinant în generarea credințelor și a atitudinilor copiilor, și ca atare pot influența – pozitiv sau negativ – deprinderile pe care elevul și le însușește în cursurile de educație interculturală. Stereotipurile părinților sunt transmisibile la copii, și se pot dovedi greu de înlăturat atunci când, odată dărmate în cadrul cursurilor de educație interculturală, sunt reînstaurate în mediul familial. Poate apărea atunci conflictul intern al elevului care primește acasă un set de orientări și de criterii de evaluare a realității înconjurătoare, iar școala și cursurile de educație interculturală încearcă să dezbădăcineze tocmai aceste imagini și stereotipuri primite [5].

Educația interculturală ca proces

M. J. Bennett a conceptualizat șase stadii ale învățării interculturale care pot fi de folos unei analize a educației interculturale ca proces [2].

stadiul de negare - explică că grupurile minoritare, sunt în permanență confruntate cu alteritatea majorității și prin urmare nu pot nega faptul că sunt percepute ca fiind diferite de populația băștinașă.

reacția de apărare - diferența față de alte grupuri poate fi percepută ca o amenințare, din moment ce poate pune sub semnul întrebării unicitatea viziunii proprii, și implicit deținerea unor adevăruri absolute. Una din strategiile de a face față acestui stadiu este fabricarea de stereotipuri negative privind grupurile percepute ca diferite, ceea ce poate conduce, foarte rapid, la atitudini rasiste.

etnocentrismul - este etichetat de M. Bennett ca stadiul de minimizare a diferențelor, de accentuare a caracteristicilor universale și de ignorare a aspectelor prin care culturile sau grupurile se deosebesc, în favoarea evidențierii terenurilor comune dintre grupuri și culturi. Integrare, este însă vorba de încercarea individului de a integra diferitele perspective conștientizate, înțelese și asumate, într-un singur cadru de referință, bazat pe experiențele individuale trăite.

faza etnorelativismului - a asumării ideii că toate culturile pot fi înțelese doar una prin cealaltă, iar comportamentele determinate din punct de vedere cultural trebuie plasate în contextul lor cultural.

adaptarea - care urmează logic acceptării diferenței culturale. Acceptarea diferenței induce în mod inevitabil o nouă viziune asupra lumii, din momentul în care propriile valori încetează de a mai fi adevăruri absolute.

integrarea - este vorba de încercarea individului de a integra diferitele perspective conștientizate, înțelese și asumate, într-un singur set de valori.

Aplicații practice:

Consultarea cadrului didactic model cu privire la practicile bune în pedagogia constructivistă.

Surse bibliografice:

Batelaan P. Le nouveau défi. interculturel lancé à l'éducation: la diversité religieuse et le dialogue en Europe, Consiliul European, Strasbourg, 2003.

Bennett M. J. Towards ethnorelativism: a developmental model of intercultural sensitivity. Intercultural Press, Yarmouth, Maine, 1993.

Delors J. L'éducation: un trésor est caché dedans. Rapport à l'UNESCO de la Commission Internationale pour l'éducation du vingt et unième siècle (extra-se), Paris, Editions Odile Jacob, 1996.

Meunier O. Approches interculturelles en éducation. Etude comparative internationale, Institut National de Recherche Pédagogique, Lyon, 2007.

Nedelcu A. Fundamentele educației interculturale, Iași: Polirom. 2008.

Ivasiuc A., Koreck M., Lovari R., Educația interculturală de la teorie la practică, raport de cercetare al Agenției de Dezvoltare Comunitară Împreună, 2010.

Obiectivele și cadrul metodologic al educației interculturale, elaborat de Institutul Intercultural Timișoara In: www.dromesqere.net (vizitat 31.03.2017)

Tema 6. Principiile metodologice de bază ale educației interculturale

Reieșind din faptul că **obiectivul principal al educației interculturale** este stabilirea relațiilor în domeniul intercultural (cooperare), și să simtă bucuria unul pentru altul. La nivel metodologic realizarea educației interculturale este posibilă doar prin înțelegerea culturii apropiate, identificarea cu aceasta și formarea unor valori și atitudini corespunzătoare. Astfel **sarcinile educației interculturale sunt:**

- să înțeleagă cultura apropiată;
- să se identifice cu cultura apropiată;
- să experimenteze cultura apropiată.

Educația interculturală provine din pedagogia interculturală și strategii care contribuie la ștergerea diferențelor culturale care provin din culturi necorespunzătoare transnaționale interculturale.

Educația interculturală implică dezvoltarea procesului de învățământ, care există într-o singură unitate socială unică în cazul în care există culturi diferite. Neînțelegerea procesului dat duce la izolarea diferitelor grupuri culturale și în cele din urmă la stagnarea acestora.

Educația interculturală dezvoltă toate barierele de comunicare a copiilor din toate culturile în școală.

În elaborarea concepției educației interculturale trebuie să ne conducem de următoarele documente internaționale:

Cartea Albă. Privind dialogul intercultural și conviețuirea în demnitate egală, adoptată de Consiliul Europei (Strasbourg, 2008).

Declarația miniștrilor de cultură europeni asupra dialogului intercultural și prevenirea conflictelor (Opatija, Croația, 2003).

Declarația de principii privind toleranța. Adoptată de statele membre ale Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (Paris, 1995).

Comisia Internațională UNESCO, pentru sec. XXI-lea, consideră că baza fundamentală a educației este *a învăța să trăiască cu alții pentru satisfacerea nevoilor educaționale pentru performanțele umane*.

De asemenea anul 2008, este considerat de către Parlamentul European „Anul european al dialogului intercultural pentru educația și evaluarea diversităților culturale” pentru promovarea identității și cetățeniei europene.

Metodologia educației interculturale

Formarea competențelor și învățarea valorilor în cadrul Educației interculturale se realizează conform unor exigențe didactico-metodice. Demersul didactic la orele de Educație interculturală valorifică posibilitățile de integrare a cunoștințelor, abilităților și atitudinilor acumulate de elevi la diverse discipline și dezvoltarea lor prin complementare cu anumite achiziții la orele de Educație interculturală [3].

Pentru realizarea metodicii educației interculturale este necesară o sincronizare a conținuturilor cu alte discipline și o conlucrare mai eficientă dintre profesorii obiectelor de studiu în vederea:

- plasării elevului în centrul procesului educațional;
- dezvoltarea competențelor de comunicare, de lucru în echipă, spiritului de toleranță și empatie;
- dezvoltarea motivației pentru învățare și pentru menținerea ei durabilă;
- realizarea interdependenței: competențe transversale, competențe generale: subcompetențe, obiective operaționale, sarcini de învățare, obiective și sarcini de evaluare; proiectării și realizării demersului didactic, reieșind din experiențele anterioare ale elevilor, pentru asigurarea unei învățări durabile;
- inclusiunea dimensiunilor interdisciplinare, interculturale și multiperspectivă în demersul educațional [1].

În cadrul Educației interculturale se va încuraja utilizarea strategiilor didactice care contribuie la dezvoltarea gândirii critice, la formarea spiritului civic, a capacităților și atitudinilor elevilor și la formarea competențelor vizate.

Un rol important în acest context va reveni promovării **principiilor învățării autonome**:

- stimularea și formarea spiritului activ și de inițiativă;
- axarea pe selectarea materialului aplicativ în învățarea autonomă;
- exersarea continuă; axarea pe motivarea individului;
- depășirea sau evitarea situațiilor de conflict și stabilirea căilor de soluționare a lor;
- cultivarea toleranței și stimei față de alții;
- acceptarea și deschiderea pentru recepționarea valorilor culturilor etniilor conlocuitoare, a tradițiilor, obiceiurilor, culturii materiale și spirituale [2].

Lecția de educație interculturală îi va oferi elevului posibilitatea să lucreze pe cont propriu în bază de cunoștințe proprii și aplicarea acestora în practică. În aceste circumstanțe profesorul va utiliza, acele strategii didactice pe care pedagogia postmodernă i le oferă la dispoziție și care vor fi selectate în dependență de mai mulți factori. Toate acestea, respectiv vor contribui la schimbarea calitativă a demersului didactic, și profesorul va deveni un partener de încredere al elevului în dobândirea și acumularea cunoștințelor și în formarea lui ca cetățean democratic, capabil să supraviețuiască într-un mediu polietnic [5].

Achizițiile metodologice ale educației interculturale se realizează prin:

- ajutorarea educatorilor sau a altor categorii profesionale pentru a răspunde la nevoile publicului școlar, îndeosebi celor defavorizați sau cu nevoi speciale;
- facilitatea depistării, aprecierii și fructificării competențelor elevilor care provin din medii defavorizate, chiar dacă acestea nu se ridică la altitudinea cerută de școală;

- inițierea în metodele active și participative, în organizarea unui învățământ pe grupe cooperative, în organizarea unor proiecte colective, prin animație sau joc de rol, prin dezbateri, negociere etc.;
- ajutorarea la pregătirea activităților vizate (vizite la muzee, monumente arhitectonice, întreprinderi, proiecte de utilitate publică) pentru ca elevii să-și materializeze experiențele de care dispun;
- familiarizarea cu utilizarea documentelor autentice, lectura critică a manualelor școlare și a informațiilor de cultură generală;
- obișnuirea cu soluționarea conflictelor, reperarea prejudecăților, a stereotipurilor și a funcționării acestora;
- atenționarea la neînțelegerile care ar putea surveni între persoane de limbi, culturi sau religii diferite și a-i ajuta să le depășească;
- încurajarea adoptării unor strategii novatoare, cooperarea cu ansamblul de parteneri ai comunității și transformarea instituțiilor educative în centre de promovare a interculturalității la nivel comunitar;
- familiarizarea cu tehnologia educativă, cu învățământul de la distanță și obișnuința de a colabora cu mass - media;
- evaluarea învățământului și a educației în funcție de relațiile sociale dezvoltate ca urmare a unei educații dimensionate după principiile interculturalității [3].

Principiul abordării interculturale poate fi aplicabil, în opinia unor argumentatori, în cel puțin două cazuri:

pe un plan sincronic, pentru o înțelegere adecvată a indivizilor ce aparțin unor culturi diferite și care trăiesc în același prezent istoric; este sensul curent dat interculturalității și domeniul de reflecție cel mai bogat până în prezent;

pe un plan diacronic, ca pârghie regulatoare sau catalizator al întâlnirii mai multor culturi ce aparțin unor perioade de timp diferite; este un domeniu teoretic [6].

Aplicații practice:

Documentați-vă cu privire la cultura unui popor (la alegere) și realizați o prezentare în baza informației studiate.

Surse bibliografice:

Educația interculturală, conceptualizare și contextualizare, Alina Velica, Izbiceni OLT, disponibilă la adresa: <http://www.isjcta.ro/wp-content/uploads/2013/06/Educatie-interculturala-cds-gimnaziu.pdf>, p. 4. (vizitat 23.03.2017)

Autobiography of Intercultural Encounters, Council of Europe, disponibilă la adresa: http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default_EN.asp (vizitat 23.03.2017)

Rey, 1996, p. 77-80

Neculau A, Ferreol Gilles. Minoritari, marginali, excluși. Iași: Polirom, 1997, p.11

Pogolșa L. Educație interculturală. Curriculum școlar. Clasele I-IX. Chișinău 2012. In: http://edu.gov.md/sites/default/files/educatia_interculturala_clasele_i-ix.pdf (vizitat 06.04.2017)

Educația interculturală. In: : <http://www.preferatele.com/docs/psihologie/5/educatia-intercultur17.php> (vizitat 06.04.2017)

Tema 7. Importanța educației interculturale în instituțiile de învățământ

Educația interculturală este cea care susține integrarea socială a grupurilor minoritare în mod „pașnic” fără ca acestea să fie nevoite să renunțe la propria identitate. În cadrul culturilor mozaicate de astăzi trebuie să acceptăm ideea că orice grup socio-cultural poate contribui la îmbogățirea vieții comunitare prin schimbul de elemente identitare, prin dialog și implicare a tuturor membrilor comunității multiculturale. Educația interculturală își propune să pregătească indivizii și societățile pentru o mai atentă deschidere spre dimensiunea culturală a existenței lor.

Educația interculturală trebuie să țină cont de diferitele stiluri de viață, să se adapteze la nevoile și interesele fiecăruia dar să și fie elaborată și configurată pe principiul participării egale a tuturor celor implicați în procesul educativ. În acest scop, trebuie să existe spații în care imigranții și oameni cu diferite culturi să aibă posibilitatea de a se implica.

Egalitatea diferențelor trebuie să fie baza educației interculturale. Pentru a acorda oportunități și posibilități egale tuturor culturilor, pentru dezvoltarea fiecărei culturi și identități educația interculturală trebuie să respecte diferențele și să promoveze egalitatea. Acest lucru contribuie la depășirea inegalităților sociale.

Pentru o educație interculturală democratică, participanții la procesele educative au dreptul să contribuie la definirea tipului de educație pe care îl doresc. Trebuie de asemenea să existe spații în care să fie posibilă participarea pe principiile egalității.

Programa trebuie să conțină o abordare interculturală, bazată pe valori ca solidaritatea, egalitatea și respectul față de diversitate. Din acest punct de vedere, educația interculturală trebuie să constituie baza luptei împotriva rasismului.

Problematica politicilor culturale, lingvistice, religioase și a diversității etnice ar fi mult prea simplist pusă dacă s-ar reduce doar la combaterea discriminării, rasismului, excluderii sociale și politice a minorităților etnice și religioase din interiorul statelor membre ale Uniunii Europene și toate acestea să se numească, simplu „învățare interculturală”. Pentru mulți oameni cărora nu li s-a permis sau n-au fost formați în a-și dezvolta capacitatea de gândire critică, învățarea interculturală nu va fi ușoară. Oricum cea mai importantă concluzie pentru cei angajați în procesul de formare și educare este aceea că achizițiile de cunoștințe, formarea priceperilor și deprinderilor și modelarea atitudinilor culturale trebuie să se desfășoare interactiv. Deși fiecare individ tinde să se concentreze asupra propriei identități culturale sunt potențialități pentru o „învățare transformativă”.

Grădinița este terenul unei învățări timpurii a regulilor sociale și punctul de demarare a programelor proiectate și planificate la nivel general pentru integrarea educațională și socială a tuturor copiilor. Dacă ne punem întrebările „Este grădinița mediul de încadrare educațională și socială a tuturor copiilor? Au toți copii șanse egale de participare în programele dedicate sprijinirii și dezvoltării lor individuale? Asigura, singura, familia sprijinul și educarea corectă a copiilor până la vârsta școlară, sub aspect cultural,

moral, religios?” Pentru a crește generații educate trebuie să ai grijă de fiecare individ. Nu este suficient să-ți iubești copiii pentru a-i putea crește și educa, ci trebuie să-i înscrii în programe educaționale coerente, să ceri și să obții sprijinul adecvat. Parteneriatul cu familia ajută la proiectarea acțiunilor comune și la decizii comune, la cunoașterea nevoilor, aspirațiilor și dorințelor în comun acord.

Copilul se descoperă pe sine cu adevărat, nu atât în microuniversul familiei, în desfasurările sale solitare, cât în universul real al copilăriei, în cadrul colectivității de copii. Năzuința și bucuria lui reală de a se afla în mijlocul grupurilor de copii pot constitui simptom al faptului că unele din valorile de preț în universul copilăriei le constituie și comunicarea interumană, prietenia, cooperarea, însăși prezenta în mijlocul grupurilor de copii.

Programul educativ al grădiniței trebuie să fie flexibil și deschis către răspunsuri adecvate individualizate și personalizate. Curriculumul preșcolar trebuie să răspundă nevoilor de educație și de formare a tuturor copiilor.

Școala, ca instanță de transmitere a valorilor, se va centra pe pluralitatea culturilor pe care mediul multicultural îl presupune. Trebuie evitată instituirea primatului unei culturi asupra alteia. Acest obiectiv presupune două aspecte: pe de o parte, vizează adaptarea educatului la mediul propriu, al regiunii, orașului, culturii sale particulare, cu toate trăsăturile, iar pe de altă parte, acest tip de școală îl propune să asigure adaptarea educatului la mediu în condițiile coexistenței mai multor grupuri culturale. Se cere a fi vizate atât culturile familiale, cât și cele înconjurătoare, ambientale. Trebuie vegheat ca școlara să nu defavorizeze o cultură sau alta în numele unor relativisme explicite.

Educația interculturală a devenit o temă de actualitate în școala și în societatea românească. Educația interculturală promovează atitudini tolerante, deschise, de acceptare și înțelegere firească a raportului ”eu-celălalt” și a noțiunii de străin, recunoașterea și respectarea diferențelor culturale prin valorificarea pozitivă a relațiilor de egalitate între oameni și nu prin aplicarea polarității superior-inferior.

Conform Dicționarului de Psihologie – Paul Popescu Neveanu - fenomenul educațional este unul social de dezvoltare, formare, construire a ființei umane ca subiect al acțiunii, al cunoașterii și al valorilor, prin comunicare și exercițiu, prin modelarea comportamentului său și prin integrarea în activitatea și în relațiile sociale.

Educația interculturală presupune promovarea unor politici școlare care să permită egalizarea șanselor în educație și a unor strategii de valorificare a diferențelor culturale pentru a le transforma în resurse pedagogice, iar responsabil de aceste demersuri este (în cadrul educațional instituționalizat) managerul grupei/ clasei, respectiv cadrul didactic.

Identitățile multiple, tradițiile și obiceiurile se fac simțite chiar și în comunitățile mici, rurale. Același lucru putem spune și despre modul de relaționare dintre diverși indivizi sau grupuri de indivizi. Această diversitate presupune o nouă abordare a societății și a educației. Interculturalitatea aduce în societate un plus de cunoaștere și de îmbogățire culturală.

Educația interculturală se referă la teme ca „acceptarea”, „conviețuire cu ceilalți”, „participare”, evitarea prejudecăților și promovarea unei educații democratice interculturală/ multiculturală. Când vorbim de educație interculturală ne referim ca un element cheie și anume interculturalismul.

Educația interculturală poate atinge trei niveluri:

- de curriculum nucleu,
- de curriculum la decizia școlii,
- la activitățile extracurriculare.

De asemenea, educația interculturală poate atinge mai multe direcții:

- etnică,
- religioasă,
- profesională,
- rasială.

Educația interculturală poate fi implementată cu succes în orice școală din țara noastră abordând ideile educației interculturale prin următoarele componente:

își organizează activitatea într-un mod democratic dând astfel elevilor posibilitatea să se exprime liber, să dialogheze ținând cont de ceilalți, lăsându-i să-și asume responsabilități;

le oferă tuturor elevilor șanse egale, prin participarea la activități extracurriculare, evitând marginalizarea sau izolarea elevilor;

elevii din cadrul liceului, pot experimenta diverse roluri, pot identifica și analiza raporturi de autoritate în cadrul grupului de elevi sau în cadrul instituției, pot depista abuzurile și pot reacționa la acestea;

relațiile dintre elevi s-au îmbunătățit datorita cooperării dintre aceștia; școala asigură un anumit prestigiu fiecărui elev, eliminând orice urmă de manifestare discriminatorie din comportamentul elevilor.

Activitățile extracurriculare propuse și derulate de liceu din perspectiva educației interculturale sunt următoarele:

participarea la diferite evenimente culturale și sărbători locale;

organizarea de activități sportive;

invitarea în spațiul școlar a unor specialiști: Parteneriate educative cu medici nutriționiști, cu Poliția Rutiera, etc;

utilizarea frecventă a centrelor de documentare, a bibliotecii școlare: activități susținute în incinta bibliotecii;

activități vocale și corale: serbări susținute de elevii talentați ai școlii cu diverse ocazii;

pot aminti aici nenumăratele serbări caritabile susținute de elevi cu scopul de a-și ajuta colegii suferinzi de boli grave;

parteneriate cu diferite școlii din alte zone sau medii sociale;

vizite, excursii.

Concluzie: Suntem diferiți, dar nu înseamnă ca unul este mai bun decât celalalt, cu toții avem un potențial valoric egal. Toți avem o cultura asemănătoare dar în același timp și culturi diferite. Acestea țin de religiile noastre, de grupul nostru etnic, de valorile politice, sociale, de familiile noastre. Unica posibilitate ca oamenii să devină solidari este recunoașterea și estimarea acestor diferențe și similitudini.

Aplicații practice:

Documentați-vă cu privire la direcțiile educației interculturale, formați grupuri și desfășurați o dezbatere pe baza celor studiate.

Surse bibliografice:

Gherghinescu R., Marcus S., Mânzat I., Neacșu Gh., Nicola Gr., Săucan D-Ș, Competența didactică: perspectivă psihologică, București, Ed. AII Educațional, 1999. 176 p.

Șchiopu U. Dicționar de psihologie. București: Babel, 1997

Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași: Polirom, 2000. 288 p.

Tema 8. Educația multiculturală și interculturală în condițiile globalizării societății

Transformările globale pe care le suportă societatea contemporană amprentează, desigur, și teoriile și practicile educaționale. Cum trebuie să arate educația într-o lume globală? Ce tip de personalitate trebuie să formeze? Care sunt principiile, teoriile din care își va extrage substanța? Cum trebuie să predăm într-o clasă multiculturală?

Acestea sunt doar câteva dintre întrebările cărora educatorii școlii de astăzi trebuie să le răspundă, iar educația multiculturală și educația interculturală se constituie, deopotrivă, în răspunsuri și căi de a obține răspunsurile adecvate la aceste interogații. Diferențele evidențiate anterior între termenii multicultural și intercultural se vor reflecta și la nivelul celor două dimensiuni ale educației.

Astfel, pe de o parte, trebuie să înțelegem că, din perspectivă multiculturală, „toți elevii trebuie să primească o educație care în mod continuu afirmă și susține diversitatea umană - care încorporează istoria și cultura tuturor grupurilor rasiale” [3]. Pe de altă parte, pentru a înțelege ce reprezintă educația interculturală, Dasen (1999, 38-39) consideră oportună și necesară precizarea a ceea ce nu este educația interculturală:

1. Nu este vorba de o educație compensatorie pentru străini, vizând aplanarea problemelor copiilor de imigranți. În viziune interculturală, nu copiii au probleme, ci instituția școlară are dificultăți de adaptare la diversitatea culturală. Școala trebuie să ajute acești copii să învețe limba țării gazdă și să se conformeze normelor școlare locale pentru a le maximiza șansele de reușită școlară și profesională. Diferențele culturale în performanțe nu sunt atribuite automat lacunelor sau mediului cultural „defavorizant”, ci sunt considerate o reflectare a adaptării la contexte diferite.

2. Educația interculturală nu este o nouă disciplină școlară. La nivel instituțional, ea implică alegerea unui model de integrare, mai degrabă decât de asimilare. Profesorul care practică o pedagogie interculturală va (re)valoriza culturile de origine ale elevilor, sensibilizându-i la diversitatea culturală și evitând stereotipiile și prezentarea culturilor în mod static.

3. Educația interculturală nu se confundă cu lecțiile axate pe limba și cultura de origine pentru elevii imigranți. Educația interculturală se adresează deci tuturor elevilor, ajutându-i să internalizeze valori precum:

respectul pentru diversitate, toleranța, solidaritatea, cooperarea, echitatea etc.

Prin intermediul unui demers educațional intercultural, elevii trebuie:

să înțeleagă că trăiesc într-o lume interdependentă, a diversității;

să înțeleagă cum funcționează rasismul, intoleranța și xenofobia;

să poată gândi, depășind prejudecățile și stereotipurile negative;

să își dezvolte gândirea critică, precum și gândirea care să le permită să evalueze în mod pozitiv diferențele și diversitatea;

să-și dezvolte o atitudine și un comportament pozitiv față de oameni din alte societăți sau culturi;

să-și dezvolte un sentiment de solidaritate cu persoanele din alte culturi, precum și dorința de a-și exprima solidaritatea prin acțiune [4]. Deschiderea școlii, și implicit a profesorilor, către valorile educației interculturale, ale pedagogiei diversității, nu se poate solda decât cu efecte formative deosebite. Peretti aprecia că educația pentru diversitate induce efecte ameliorative identificabile în trei zone distincte [ned].

1. Nivelul cognitiv

cunoașterea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului;

revizuirea cunoașterii în școală prin poziționări mai puțin etnocentrice, prin înlăturarea prejudecăților, deschidere internațională, accentuarea comunicării și interdependențelor;

cunoașterea și asigurarea posibilității de utilizare a limbilor materne ale grupurilor minoritare;

extinderea unor abordări disciplinare care au în vedere procesele formării identităților individuale și colective.

2. Nivelul capacităților și aptitudinilor

formarea capacității de comunicare interculturală, a aptitudinii de comunicare, derelaționare cu alteritatea;

întărirea spiritului critic față de identitatea proprie, raționalizarea propriului univers relațional.

3. Nivelul modelelor educative

impunerea unui sistem educațional cooperativ, care reunește multiple dimensiuni spirituale ale comunității;

crearea premiselor egalității șanselor pentru indivizi și comunități, prin strategii și politici coerente;

deschiderea către internaționalizarea informațiilor provenite dinspre diferite civilizații, trecute și prezente.

În ceea ce privește includerea obiectivelor specifice educației interculturale în cadrul finalităților școlii românești, analiza principalelor documente de politică educațională evidențiază faptul că în ultimii ani s-a acordat atenție sporită promovării și valorificării diversității culturale, etnice, religioase etc., în educația școlară. Cu toate acestea, există încă un decalaj între intențiile exprimate – chiar dacă ele iau forma unor ordine de ministru – și ceea ce se întâmplă efectiv în practica educațională, în clasa de elevi.

Schimbări importante, din perspectiva promovării diversității, s-au produs și la nivelul unor programe și manuale școlare, însă nu este suficient pentru realizarea unei educații interculturale de calitate.

Educația interculturală nu trebuie să se regăsească numai în CDS, ca disciplină opțională, sau ca demers specific, în special, disciplinelor Istorie și Geografie. Ea trebuie să fie o componentă intrinsecă a ethosului școlii, expresia unei noi înțelegeri și filozofii a educației, în contextul unei societăți globale, caracterizate prin pluralism cultural. Decalajul existent încă între documentele care reglementează educația formală - pe dimensiunea interculturalismului -, principiile reformei educaționale și practicile implementate în spațiul clasei de elevi trebuie să dispară. Însă fără un suport acțional adecvat al profesorilor, acest lucru nu va fi posibil. În acest sens, este necesar ca educatorii să-și reevalueze atitudinile, comportamentele și chiar propria grilă axiologică, să-și remodeleze competențele, să-și „construiască” noi competențe – competențe interculturale.

Ei sunt cei care dețin un rol cheie în realizarea efectivă a dezideratelor și obiectivelor aferente educației interculturale, prin proiectarea și susținerea unor lecții care să stea sub semnul valorilor specific multiculturalismului și interculturalității. Misiunea educatorilor este de a cultiva elevilor respectul pentru diversitate, toleranța, spiritul de solidaritate, de a le forma conduite și atitudini interculturale de tipul:

1. Deschiderea spre altul, spre străin, spre neobișnuit.
2. Aptitudinea de a percepe ceea ce ne este străin.
3. Acceptarea celuilalt ca fiind altul.
4. Trăirea situațiilor ambivalente fără teamă, ca premisă pentru acceptarea a ceea ce este diferit.
5. Atitudinea favorabilă de a experimenta.
6. Alungarea fricii față de altul.
7. Capacitatea de a pune în discuție propriile norme.
8. Neacceptarea utopiei „discursului comunicațional egalitar”.
9. Aptitudinea de a asuma conflicte.
10. Capacitatea de a recunoaște și relativiza propriile repere etno- și sociocentriste.
11. Performanța de a cuceri identități mai largi (de european, de cetățean al lumii) [1].

Accentul plasat pe dimensiunea interculturală a educației nu echivalează, desigur, cu o eludare a valorilor specifice culturii naționale și nici nu trebuie să genereze efecte de tipul dezrădăcinării sau anulării identității naționale. „Ființa umană – afirmă C. Cucoș – trebuie în primul rând centrată cultural, în concordanță cu instrumente date, specifice comunității de bază, și, totodată, ea se cere a fi de-centrată, pusă în relație cu alte experiențe spirituale, prin racordarea la expresii aparținând altor comunități sau indivizi. Școala trebuie să fie mai întâi culturală și apoi interculturală” [Ibidem].

Formarea interculturală nu mai poate fi neglijată astăzi, iar misiunea complexă a educației, evidențiată în Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI, este de a ajuta la conturarea „unui nou umanism, care să conțină

nă ocomponentă etică esențială și să contribuie substanțial la cunoașterea și respectarea culturii și valorilor spirituale ale diferitelor civilizații, ca o indispensabilă contragreutate la oglobalizare care altfel nu ar fi privită decât în termeni economici și tehnologici” [4].

Modele de educație interculturală

Modelele de educație interculturală și de formare a competențelor interculturale prezentate în literatura de specialitate constituie repere importante în realizarea acestui demers, având valoare de ghid pentru practicienii din domeniul educațional. Butnaru (2009, 581-585) prezintă trei astfel de modele: modelul dezvoltării competenței interculturale al lui J. Banks, modelul dezvoltării sensibilității interculturale, propus de M. J. Bennett, și modelul competenței de comunicare interculturală, elaborat de B.D. Ruben.

Modelul dezvoltării competenței interculturale (J. Banks): propune o viziune sta-dială de dezvoltare a competenței interculturale, ce poate fi aplicată la orice grup etnic sau rasial.

Stadiile specifice dezvoltării competențelor interculturale sunt, în concepția auto-rului, următoarele:

captivitatea psihologică etnică

- indivizii interiorizează stereotipurile și credințele negative față de propriul grup (de obicei, membrii grupului minoritar);

encapsularea etnică

- cultura dominantă interiorizează mitul despre inferioritatea altor grupuri, iar grupurile marginalizate devin insulare; acest stadiu este caracterizat de etno-centrism;

clarificarea identității etnice

- grupurile etnice (majoritari și minoritari) încep să perceapă propriile caracte-ristici, pozitive și negative; acest stadiu este cel al autoacceptării;

bietnicitatea

- se manifestă prin dorința indivizilor de a face parte din două culturi, cea mi-noritară și cea majoritară;

multietnicitatea și naționalismul reflectiv

- dobândirea competenței interculturale, care le permite oamenilor să devină cetățeni responsabili, reflectivi și activi;

globalismul și competența globală

- persoanele devin capabile să realizeze un echilibru între identitatea etnică, cea națională și cea globală. Banks consideră că fiecare stadiu reprezintă un proces de dezvoltare și că stadiile nu trebuie privite într-o succesiune liniară, fiind posibil ca unii indivizi să nu treacă niciodată printr-un anumit stadiu.

Modelul dezvoltării sensibilității interculturale (M. J. Bennett) identifică stadiile trecerii de la etnocentrism la etnorelativism:

negarea

- lipsa de cunoaștere a diferenței;

apărarea

- indivizii înțeleg că există diferențe, dar își păstrează concepția culturală, considerând superioară propria cultură și inferioară cealaltă cultură;

minimizarea

diferențelor;

acceptarea

- reprezintă începutul trecerii de la etnocentrism la etnorelativism; oamenii recunosc că și ceilalți au valorile și concepțiile lor și încep să le respecte;

adaptarea

- schimbările comportamentale ale oamenilor sub impactul normelor altor culturi;

integrarea

- persoanele sunt capabile să reconcilieze diferențele culturale și să-și construiască o identitate multiculturală. Potrivit acestui model, se consideră că pe măsură ce experiențele persoanei cu ceilalți, diferiți cultural, devin mai complexe, competențele în relațiile interculturale se consolidează.

Modelul competenței de comunicare interculturală (B.D. Ruben) prezintă un inventar de trăsături și capacități necesare în gestionarea eficientă a relațiilor interculturale. Acestea sunt:

manifestarea respectului

- nevoia de a manifesta respect față de alții și de a fi respectat;

orientarea către cunoaștere;

empatia;

managementul interacțiunii;

comportamentul de rol;

toleranța la ambiguitate;

calitatea interacțiunii cu celălalt.

Modelele de educație interculturală prezentate aduc beneficii importante practicienilor din domeniul educației. Astfel, „modelele procesuale ale competenței interculturale le permit educatorilor să-și înțeleagă comportamentele, inclusiv rezistențele, să structureze conținuturile cursurilor, să creeze medii care să favorizeze învățarea. Acest model permite evaluarea comportamentului, atitudinilor profesorilor și a interacțiunilor lor cu elevii diferiți rasial și etnic. Identitatea rasială a profesorilor le influențează cadrele de referință cognitive, afective și comportamentale” [4].

Aplicații practice:

Realizați un referat pe tema „Educația multiculturală și interculturală”.

Surse bibliografice:

Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași: Polirom, 2000. 288 p.

Mincu M. Balancing citizenship and interculturalism: a comparison of two European contexts of inclusion. *Intercultural Education*. 24. 2013. pp. 521-531. 10.1080/14675986.2013.864872.

Nedelcu A. Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate. Iași: Polirom. 2008 208 p.

Bogdea D. ProDidactica, *Educație interculturală în Moldova*. Chișinău: Arc. 2004. 220 p. In: http://prodidactica.md/wp-content/uploads/2017/07/Competenta_Interculturala.pdf (vizitat 06.04.2017)

<http://carte.psihologie.md/educatie-interculturala-in-cadrul-programului-de-adaptare-pentru-elevii-clasei-i/> (vizitat 06.04.2017)

Tema: 9. Psihologia interculturală și posibilitățile ei de aplicare în mediul școlar

Cercetărilor de psihologie „interculturală” („cross-cultural”, în engleză), studiază direct interacțiunea dintre indivizi și grupuri de origini culturale diferite. Dasein definește psihologia interculturală ca studiul influenței culturii asupra comportamentului uman; este psihologie care studiază individul în contextul său. În psihologia dezvoltării, de exemplu, un demers intercultural va permite disocierea factorilor care se confundă într-o cercetare intraculturală, cum ar fi vârsta cronologică și școlarizarea. Psihologia interculturală permite, îndeosebi, «o privire înapoi» asupra propriei noastre societăți și a instituțiilor sale, asupra propriei noastre enculturații. Ea explică dar și ajută procesele de de-centrare și de depășire a etnocentrismului.

Educația interculturală derivă din inegalitatea relațiilor socio - cultural ce caracterizează societatea europeană și repercusiunile lor asupra educației, având un rol pozitiv în întronarea justiției și egalității.

Perspectiva interculturală a educației poate duce la atenuarea conflictelor și reducerea violenței în școli prin formarea comportamentului adecvat.

Nivelurile de educație interculturală identificate de specialiști sunt în număr de cinci.

Educatia monoculturala- este punctul de plecare în politicile educaționale, curricula și materialul didactic fiind reprezentative doar pentru cultura dominantă.

Starea de toleranță- în care diferențele sunt suportate, trecute cu vederea.

Starea de acceptare- în care diferențele sunt cunoscute și recunoscute nemăi fiind negate sau respinse fără apel.

Respectul - reprezintă admirație față de diversitate.

Solidaritatea și afirmarea - este nivelul la care este evidentă preocuparea față de echitate și justiție socială.

Școala, ca principal instrument de socializare, devine locul unei armonizări culturale ce o devansează pe cea socială. Gestionarea cât mai operativă și timpurie a diferențelor obligă cu necesitate la întronarea unui model educativ care să favorizeze întâlnirea și cooperarea între mai mulți parteneri. Prelungirea perioadei de școlarizare face din școală principalul mediu de construire a identității culturale. Antonio Perotti identifică trei niveluri de restructurare interculturală a funcțiilor școlii:

Nivelul de transmitere a cunoștințelor:

revizuirea modului de abordare la istorie și geografie, prin poziționări mai puțin etnocentrice, prin critica prejudecăților, deschidere internațională, relevarea interdependențelor;

dezvoltarea învățământului primar și secundar în limbile minorităților, mai ales în regiunile transfrontaliere;

extinderea unor abordări disciplinare, care au în vedere procesele formării identităților individuale sau colective (mai ales prin filosofie sau antropologie culturală);

cunoașterea evoluției tehnologice, mai ales în materie de media (funcționare, implicații și reverberații umane etc.);

cunoașterea și respectarea drepturilor fundamentale ale omului.

Nivelul capacităților sau aptitudinilor dezvoltate:

formarea aptitudinii de a comunica și a intra în relații interpersonale, intercomunitare, de a intra în raport cu alteritatea;

întărirea spiritului critic față de identitatea proprie, raționalizarea propriului univers relațional, evitarea integrismului și perfectarea dinamicii particular-universal;

dezvoltarea aptitudinilor de lecturare corectă a imagisticului și discursului mediatic actual.

Nivelul modelelor educative:

impunerea unui sistem educațional cooperativ, în care toate componentele spirituale ale comunității să se reunească;

crearea premiselor egalității șanselor pentru indivizi și comunități, prin strategii și politici coerente;

revizuirea conceptului de laicitate și crearea premiselor pentru valorizarea referințelor religioase ale școlărilor;

deschiderea către internaționalizarea informațiilor provenite dinspre diferite civilizații, trecute sau prezente.

Etapele educației cu copiii și tinerii sunt:

a) a-i ajuta să câștige capacitatea de a recunoaște inegalitatea, injustiția, rasismul, stereotipurile și prejudecățile.

b) a le da cunoștințe și abilități care să-i ajute să înfrunte și să schimbe aceste mecanisme aberante care mai apar și azi în societățile mozaicate în care trăim.

Educația interculturală are ca element cheie interculturalismul, ale cărui niveluri principale de acțiune sunt:

la nivel internațional: conlucrarea între diferite țări, culturi pentru cooperare internațională;

la nivel de colaborare dintre diferite segmente de cultură și etnice, ale unor comunități în vederea formării tuturor membrilor, indiferent de etnie (respectarea și valorificarea specificității etnice și culturale ale minorităților) [1].

Educația interculturală promovează atitudini tolerante, deschise, de acceptare și înțelegere firească a raportului eu-celălalt și a noțiunii de strain, recunoașterea și respectarea diferentelor culturale prin valorificarea pozitivă a relațiilor de egalitate între oameni și nu prin aplicarea polarității superior-inferior. De asemenea, presupune promovarea unor politici școlare care să permită egalizarea șanselor în educație și a unor strategii de valorificare a diferențelor culturale pentru a le transforma în resurse pedagogice.

Școala este principalul spațiu al învățării pluralității culturale prin prețuirea diversității, a notei distincte aduse de cultura fiecărui actor social participant. Școala trebuie să formeze deprinderea prețuirii valorilor pluriculturale, nu există valori superioare și inferioare, ci există valori specifice care trebuie judecate. În școală este necesară „modelarea” orgoliului etnic al majorității și întărirea încrederii în sine a minorității.

Educația interculturală nu trebuie să se limiteze în mod exclusiv la transmiterea unor conținuturi specifice în cadrul unei discipline particulare, consolidarea abordării sale interdisciplinare este fundamentală; nu poate fi concepută doar pentru mediul școlar, ci și în legătură cu extrașcolarul (familie, grupuri sociale, instituții, comunități, mass-media). Se remarcă și o schimbare a rolului profesorului, care depășește funcția de a comunica modele și programe, acesta trebuind să acorde o mai mare atenție spiritului de inițiativă și creativității, centrarea întregii acțiuni fiind pe elev [2].

Psihologie școlară și psihologie interculturală

Una din sarcinile importante ale psihologului școlar este evaluarea care se efectuează în general cu ajutorul bateriilor de teste. Totuși, publicul școlar nefiind omogen, se pun o serie de întrebări în legătură cu utilizarea lor în medii culturale diferite, fie că este vorba de o evaluare a funcționării cognitive, fie socio-afective. Reflecțiile din acest domeniu sunt pe marginea universalității funcționării psihice, adaptarea culturală a unui test și, consecutiv, validitatea lui în evaluarea persoanelor aparținând unor culturi diferite [2].

Educația interculturală este unul dintre instrumentele principale cu ajutorul cărora indivizii și societățile sunt pregătite să fie mai atente la dimensiunea culturală a existenței lor. Educația interculturală devine necesitatea unei opțiuni pragmatice atât pentru „minoritari”, care vizează pregătirea viitorilor cetățeni bine integrați sociocultural prin bune alegeri în viața personală, cât și pentru „majoritari”, care se pregătesc pentru integrarea noilor veniți în contexte multiculturale. Departe de a fi o simplă tolerare față de minorități, cu tradițiile și folclorul exotic, educația interculturală inițiază instrumentele personale ale inserției socioculturale opționale a nou-veniților în țara de adopție, sub domnia principiilor etice ale justiției dăătoare de șanse și ale garantării drepturilor pentru toți. Rezultatele educației interculturale au nevoie de coerență pragmatică și de perspectivă temporală, pentru a se extinde în moduri de viață civică și interacțiune socială care întăresc respectul pentru drepturile omului și responsabilitatea în exercitarea libertății personale.

Aplicații practice:

Introduceți în portofoliul personal informații despre atribuțiile psihologului școlar și aspectele aplicării psihologiei interculturale în școală.

Surse bibliografice:

1. Cace C., Stăiculescu C. Educația interculturală – Dimensiune a educației contemporane. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr. 9 p 122-129.
2. Cucuș C. Pedagogie. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași: Polirom. 2006. p 68.
3. Licu M. Psihologia interculturală și posibilitățile ei de aplicare în mediul școlar. Revista Euromentor. București. Volumul III, Nr.3-septembrie 2012 pp. 85-96 In: http://euromentor.ucdc.ro/2012/vol3n22012/ro/5_psihologia-in-terculturala.pdf (vizitat 18.10.2017)

Tema 10. Educația interculturală: niveluri, etape, metode, strategii în învățământ

Problematica lumii contemporane a generat în sfera politicii, culturii și educației un număr de imperative cum sunt: apărarea păcii, salvarea mediului etc. Aceste imperative se regăsesc sub forma de recomandări și rezoluții adoptate de ONU, UNESCO, Consiliul European, diverse ONG-uri și guverne.

În acest context va avea loc și o transformare a învățământului. Despre acesta Alvin Toffler spunea că: „Se va învăța mai mult decât acum în afara clasei și mai puțin în clasă. În ciuda opoziției sindicatelor, durata studiilor obligatorii se va scurta. În locul unei rigide segregări de vârstă, tinerii și vârstnicii se vor amesteca. Învățământul se va întrepătrunde și împleti mai strâns cu munca și se va repartiza mai echitabil pe parcursul vieții” [1].

Problematica lumii contemporane este prezentă în noile tipuri de educații sau „**noile educații**”. Aceste „noi educații” corespund unor trebuințe socio-pedagogice. În programele UNESCO figurează 11 exemple de „noi educații” între care: educația relativă la mediu, educația pentru comunicare și pentru mass-media, educația în materie de preocupare pentru o nouă ordine economică internațională, educația pentru schimbare și dezvoltare, educația nutrițională, educația economică și casnică modernă, educația pentru timpul liber, **educația interculturală**, educația pentru pace, educația pentru democrație și toleranță.

„Diversitatea culturală nu mai este un prejudiciu, ci o realitate care trebuie fructificată în mediul școlar. Pluralitatea culturală pune nu numai problema apărării diferențelor, ci a dialogului cultural, care recunoaște că fiecare trebuie să contribuie la îmbogățirea experienței umane și că fiecare dintre ele este un efort de universalizare a unei experiențe particulare” [1].

Multiculturalitatea nu este adversarul universalismului european, ci o altă formă a lui. Ceea ce unifică **multiculturalismul** cu **universalismul european** este voința comună de a plasa o cultură mai presus de puterea statului sau de interesele unui grup social. Diferite grupuri socio-culturale trăiesc într-un spațiu fizic comun fără a-și propune în mod explicit să comunice și să coopereze. „**Societățile multiculturală** sunt realități date, existente în care oamenii aparținând unor grupuri diferite intră în contact întâmplător atunci când situații concrete de viață o impun. Pluralismul moral și religios nu exclude existența unui set comun de valori și principii care să întemeieze identitatea civică în spațiul fizico-social respectiv. Toleranța reciproc dezvoltată de grupurile implicate este una de tip pasiv. Rezultă că mai multe culturi existente în același spațiu, același mediu, fără a avea conflicte, dar și fără a dezvolta relații permanente și consistente” [2].

Interculturalismul implică înțelegerea, aprecierea și valorizarea culturii proprii la care se adaugă respectul bazat pe o informare autentică și pe construirea curiozității față de cultura etnică a celuilalt. **Interculturalitatea** este un proces ce se produce la intersecția dintre culturi, ne fiind un scop în sine, dar care poate deveni o finalitate atunci

când sunt sesizate transformările nefirești sau comportamentele nefaste la acest nivel de intersectare a culturilor.

Nivelurile de educație interculturală identificate de specialiști sunt în număr de cinci, în ordine fiind:

1. *Educația monoculturală* - este punctul de plecare în politicile educaționale, curricula și materialul didactic fiind reprezentative doar pentru cultura dominantă.
2. *Starea de toleranță* - în care diferențele sunt suportate, trecute cu vederea.
3. *Starea de acceptare* - în care diferențele sunt cunoscute și recunoscute nemai-fiind negate sau respinse fără apel.
4. *Respectul* - reprezintă admirație față de diversitate.
5. *Solidaritatea și afirmarea* - este nivelul la care este evidentă preocuparea față de echitate și justiție socială.

Etapel educației cu copiii și tinerii sunt:

- a) a-i ajuta să câștige capacitatea de a recunoaște inegalitatea în justiție, rasismul, stereotipurile și prejudecățile.
- b) a le da cunoștințe și abilități care să-i ajute să înfrunte și să schimbe aceste mecanisme aberante care mai apar și azi în societățile mozaicate în care trăim.

Educația interculturală are ca element cheie interculturalismul, ale cărui niveluri principale de acțiune sunt:

- la nivel internațional: conlucrarea între diferite țări, culturi pentru cooperare internațională;
- la nivel de colaborare dintre diferite segmente de cultură și etnice, ale unor comunități în vederea formării tuturor membrilor, indiferent de etnie (respectarea și valorificarea specificității etnice și culturale ale minorităților).

Educația interculturală promovează atitudini tolerante, deschise, de acceptare și înțelegere firească a raportului eu-celalalt și a noțiunii de străin, recunoașterea și respectarea diferențelor culturale prin valorificarea pozitivă a relațiilor de egalitate între oameni și nu prin aplicarea polarității superior-inferior. De asemenea, presupune promovarea unor politici școlare care să permită egalizarea șanselor în educație și a unor strategii de valorificare a diferențelor culturale pentru a le transforma în resurse pedagogice.

Școala este principalul spațiu al învățării pluralității culturale prin prețuirea diversității, a notei distincte aduse de cultura fiecărui actor social participant. Școala trebuie să formeze deprinderea prețuirii valorilor pluriculturale, nu există valori superioare și inferioare, ci există valori specifice care trebuie judecate. În școală este necesară „modelarea” orgoliului etnic al majorității și întărirea încrederii în sine a minorității.

Educația interculturală nu trebuie să se limiteze în mod exclusiv la transmiterea unor conținuturi specifice în cadrul unei discipline particulare, consolidarea abordării sale interdisciplinare este fundamentală; nu poate fi concepută doar pentru mediul școlar, ci și în legătură cu extrașcolarul (familie, grupuri sociale, instituții, comunități, mass-media). Se remarcă și o schimbare a rolului profesorului, care depășește funcția de a comunica modele și programe, acesta trebuind să acorde o mai mare atenție spiritului de inițiativă și creativității, centrarea întregii acțiuni fiind pe elev.

Vor fi urmărite obiective specifice, precum:

- a) achiziționarea de cunoștințe socio-umane (teorii și concepții despre stereotipuri, prejudecăți, etnocentrism, etc, caracteristici ale elevilor din diferite etnii, rase, spații culturale, grupuri și clase sociale);
- b) strategii de predare diferențiată în funcție de capitalul cultural al educatorului;
- c) clarificarea propriei identități culturale (să aiba o înțelegere clară a moștenirii sale culturale și să înțeleagă cum experimentele sale pot interacționa cu cele ale unor grupuri de lată proveniență culturală);
- d) atitudini intergrupale și interetnice pozitive;
- e) aptitudini: de a lua o decizie instrucțională pozitivă, de a rezolva conflicte intergrupale, de a formula strategii de predare și activități care vor facilita reușita școlară a elevilor din diferite etnii, culturi, grupuri și clase sociale.

Educația interculturală nu este o educație compensatorie pentru străini și nici o nouă disciplină școlară; ea refuză „modelul deficienței” în favoarea „modelului diferenței”, nevizând o extindere a programei prin „predarea culturală” sau o „folclorizare”.

Impunerea pe plan educativ a unor strategii eficiente de realizare a educației interculturale se poate realiza începând cu nivelul „zero”, acela al creării unui curriculum intercultural. Iată câteva direcții pe care acesta se poate axa:

pătrunderea diversității etnice și culturale în tot mediul înconjurător;

prețuirea diversității;

întărirea și afirmarea propriei identități;

introducerea conținuturilor etnice și a diferențelor culturale în toate formele de învățământ;

recunoașterea sărbătorilor și a festivităților specifice grupurilor etnice;

reflectarea variatelor realități socio-culturale în lecturi, povestiri, compoziții muzicale și plastice;

folosirea în învățare a experiențelor diferite;

recunoașterea succeselor și a contribuțiilor membrilor unui grup;

valorificarea în curriculum a resurselor comunității locale;

antrenarea tuturor copiilor în studiul continuu al comunității locale;

interpretarea succeselor și a performanțelor unor copii din perspectiva valorilor unui grup;

Realizarea unor **activități interculturale** vizează formarea unor conduite interculturale:

- deschiderea spre altul, spre străin, spre neobișnuit;
- aptitudinea de a percepe ceea ce ne este străin;
- acceptarea celuilalt ca fiind „altul”;
- trăirea situațiilor ambigue, ambivalente;
- aptitudinea favorabilă de a experimenta;
- alungarea fricii față de „altul”;
- capacitatea de a pune în chestiune propriile norme;
- neacceptarea utopiei „discursului comunicațional egalitar”, discuții până la proiect comun;
- capacitatea de a recunoaște și de a realiza repere etno- și sociocentriste;
- aptitudinea de a asuma conflicte (cu calm, constructiv);
- performanța de a cuceri identități mai largi.

Strategiile și formele de realizare a educației interculturale urmăresc firul dimensiunilor educației interculturale:

- mișcarea interculturală - egalizarea șanselor, echitate între grupuri socio-culturale;
- abordarea interculturală a curriculum-ului (cunoașterea, înțelegerea diferențelor);
- procesul de educație interculturală (competență de a înțelege și de a învăța să negociem diversitatea culturală);
- angajamentul intercultural (combaterea rasismului, a formelor de discriminare).

Aplicații practice:

Formați grupuri și discutați despre metodele, nivelurile și etapele educației interculturale.

Surse bibliografice:

Coșma T. O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea. Iași: Polirom, 2007. 192 p.

Chevalier J. Educația interculturală: concept cheie și elemente metodologice. Timișoara 2002. 216 p.

Tema 11. Separatismul universitar

Școala are rolul de a forma indivizi adaptați și adaptabili la mediul social propriu unui cadru temporal și spațial delimitat. Educația este astfel procesul prin care indivizii învață să funcționeze în mediul lor social, prin transmiterea normelor sociale și a regulilor explicite sau implicite ale culturii.

În raportul UNESCO privind educația secolului XXI, învățământul este reprezentat ca sprijinindu-se pe patru piloni, ca patru componente de bază ale educației: deprinderea de a ști, de a face, de a trăi împreună cu ceilalți și deprinderea de a fi. Aceste patru roluri complementare ale educației nu pot fi dissociate unele de altele, iar direcția către care converg este însăși emanciparea individului, privită ca și capacitatea de a participa la o cetățenie deplină într-o societate deschisă și democratică.

Dicționarul explicative spune ca: **Separatism** s. n. Tendință de separare, de deprindere dintr-un grup social (constituit); izolare, atitudine singuratică.

Atât separatismul școlar cât și cel universitar sunt din ce în ce mai des întâlnite. Una din motivele dezvoltării acestui fenomen ar fi creșterea numărului de etnii din țară.

Universitatea la rândul său are ca sarcină furnizarea unor competențe cerute de circumstanțele sociale. Legitimitatea învățământului superior este dată de performanța sa. Pragmatizarea universității constă în aceea că aceasta nu mai trebuie să se rezume în a forma doar o elită capabilă să conducă națiunea spre emancipare, ci să furnizeze sistemului social actori capabili să răspundă satisfăcător la tot felul de angajamente.

Universitatea va favoriza întâlnirea dintre știință, artă, filosofie, a tuturor componentelor culturale, astfel încât absolvenții acesteia să nu fie formați unilateral, numai în domeniul strict profesional, ci și în planul mai larg al competențelor culturale și relaționale fără de care specializarea îngustă nu se poate justifica sau împlini. Avem nevoie nu de genii, de „bestii exacte”, ci de oameni armonioși din punct de vedere psihocomportamental și moral, care sunt capabili de responsabilitățile cele mai înalte. Universitarul are datoria de a cunoaște, dar și de a ști ce îi este îngăduit sau poate face cu ceea ce știe.

Ea va sluji nu numai societatea prezentă, ci va viza întotdeauna un viitor previzibil. Nu se va subordona unor imperative pragmatice circumstanțiale, ci va sluji unor valori mult mai durabile. În virtutea unei autonomii autentice și într-un mod obiectiv, aici se vor angaja marile dispute științifice și etice cu privire la serioasele probleme ale omenirii. Universitatea este responsabilă de dezvoltarea normală a unei societăți. Iar dezvoltarea trebuie vizată atât pe termen scurt cât și pe termen lung. Dacă unele instanțe sociale se concentrează numai pe obiective pe termen scurt sau mediu, universității îi revine sarcina să se desfășoare în concordanță și cu scopuri sau valori mai îndepărtate.

Într-un timp al internaționalizării învățământului superior, al formării unor rețele interuniversitare, al accelerării schimburilor de structuri și de conținuturi, gesticulațiile de închidere pe criterii etnice sau lingvistice sunt mai mult decât anacronice. În viziunea lui Camilleri un rol important revine universității pentru multiplicarea contactelor și asigurarea unei cooperări autentice la nivel internațional, prin încercarea de a gestiona „universalitatea naturii umane” [3]. Schimburile de studenți și profesori se

vor intensifica iar dialogul va avea nu numai o tentă academică, ci și una interculturală. Relațiile de înfrățire conduc la o intercunoaștere binevenită a comunităților academice, la o efuziune a experiențelor și la o valorizare a acestora dincolo de cadrul lor de emergență. Se asigură, prin aceasta, o concretizare a cunoașterii, o expansiune în arealuri culturale mult mai largi, deseori dezavantajate și rămase în urmă sub aspectul cunoașterii și al practicii academice. Crearea unor rețele academice, facilitarea accesului la informații, polarizarea și utilizarea în comun a excelenței universitare, libera circulație a universitarilor, egalizarea șanselor de exprimare a rezultatelor cercetării prin participări la reuniuni internaționale etc. sunt modalități concrete de realizare a unei cooperări eficiente și a unui parteneriat academic extins la sfera mondială.

Considerațiile de ordin politic și istoric, privind perspectivele înființării unei universități pentru anumite minorități, sunt binecunoscute, ele alimentând fie un răspuns negativ, fie o soluție multiculturalistă. Cum soluțiile politice nu sunt întotdeauna cele mai bune sau credibile, vom lua în discuție separatismul universitar dintr-o perspectivă științifică, și anume din punctul de vedere al pedagogiei. Din păcate (de fapt, din fericiție), răspunsul este tot negativ. Nici o construcție pedagogică serioasă nu admite „ghetoizarea” învățământului superior, segregarea pe criterii de limbă, etnie, rasă, confesiune. Nu știm dacă nu cumva răspunsul negativ al oamenilor politici este determinat de anumite calcule electorale; suntem aproape siguri însă că avem de-a face cu o coincidență rară: cea dintre ideologic și științific.

Din punct de vedere strict pedagogic nici măcar ideea înființării unei universități multiculturale nu are acoperire științifică. Și să vedem de ce. Ce înseamnă, de fapt, multiculturalism în educație? Perspectiva multiculturală este o modalitate de răspuns la pluralismul cultural, caracterizată prin afirmarea culturii unui grup uman în chip autarhic, fără posibilitatea comparării sau contaminării cu alte culturi, conducând la riscul închiderii în propriile limite și posibilități. Cultura unei macro-colectivități (cum ar fi statul național) apare ca un mozaic de elemente juxtapuse, fără interpenetrări, fără comunicații, fără difuziuni. Atitudinea este întâlnită în plan educațional atunci când școala, chiar dacă militează pentru afirmarea culturilor minoritare, nu asigură o integralitate și o deschidere reciprocă între culturi, o familiarizare, pe baza unor valori-liant, unificatoare, a tuturor exponenților culturilor parcelate cu note sau trăsături ale culturii populației majoritate, cu care se află în relație de contiguitate. Multiculturalismul în educație se concretizează prin înființarea unor școli sau clase separate, unde se asigură o educație în anumite limbi, iar cultura transmisă vizează, cu preponderență, comunitatea respectivă. Perspectiva multiculturală nu este agreată nici de cercetătorii pedagogi și psihologi din marile centre științifice occidentale (Geneva, Neuchâtel, Paris etc.), nici de organisme internaționale cum ar fi Consiliul Europei. Dimpotrivă, aceștia fac o pledoarie pentru viziunea interculturală. Perspectiva interculturală constituie acea formă de răspuns la pluralismul cultural prin care, stipulându-se afirmarea fiecărei culturi cu normele specifice, se militează pentru crearea condițiilor formării unei sinteze de elemente comune, ca bază a înțelegerii la nivel zonal sau mondial, în vederea construirii unei civilizații noi. Școala, acceptând principii ca toleranța, respectul reciproc, egalitatea ori complementaritatea valorică a culturilor etc., va fructifica diferențele culturale

și valorile spirituale ale minorității, dar le va racorda, simultan, la valorile generale ale comunității largi. Și aceasta, prin pregătirea candidatului la educație pentru receptarea valorilor generale, integrative fără însă a-l lipsi de cele grupale sau specifice prin care, de fapt, "va intra" și se va insera în orizontul tot mai larg, mai nuanțat al culturii lumii.

Termenul intercultural are o dimensiune interacționistă, dinamică; el trimite la schimb, reciprocitate, interdependentă, invită la decentrare, la găsirea unor forme de dialog. Ca urmare, și educația în această direcție trebuie să se înscrie într-o perspectivă interacționistă. Concret, această cerință presupune gruparea elevilor sau studenților la un loc, formarea unor grupe eterogene care vor primi tratamente educaționale polimorfe și multireferențiale, în consens cu diferitele apartenențe culturale (ceea ce ar însemna că într-o grupă formată din studenți români și rromi s-ar impune o anumită reciprocitate educațională, rromii asimilând cultura și limba românilor, dar și românii - cei care provin din sau se întorc în localitățile cu rromi - trebuind să-și însușească cunoștințe despre tradițiile, cultura și limba co-etnicilor lor). Din motive tehnice (dar și ideologice), perspectiva interculturală este mai mult sugerată și se realizează practic mai mult experimental și secvențial. Mai exact, în zilele noastre nu se prea dă curs acestei forme de realizare a învățământului în plan european. Dar se speră că se va ajunge aici. Așadar, soluția interculturală este teoretic cea mai bună dar practic trebuie amânată și înlocuită cu varianta „imperfectă”, cea multiculturală. Soluția multiculturalistă este una tranzitorie. Putem deduce acum cât de departe este soluția separatismului față de cele mai înalte exigențe europene.

Comunitatea universitară își fixează nu numai obiective strict academice (acumularea, valorizarea sau crearea de cunoștințe), ci și inducerea unor conduite sau mentalități exemplare la nivelul societății. Printre altele, ea își propune să stabilească un echilibru valoric optim și echitabil între elementele de universalitate ale comunității și înrădăcinarea culturală specifică fiecărui membru al ei. Mediul formativ academic este locul de întâlnire a mai multor modele de semnificare a lumii, de valorizare a comportamentelor și de transmitere a experienței specifice. Cum să se realizeze acest lucru dacă studenții sunt implantați în universități separate? Din ce în ce mai mult Universitatea trebuie să devină o mare diversitate culturală, un loc al schimbului de modele și de referințe valorice. Suntem conștienți că asumarea diversității este însoțită, desigur, de apariția unor tensiuni, de ivirea unor situații problematice, de riscul punerii în chestiune a reperelor identitare. Cum se poate percepe și cum poate fi rezolvat eventualul dezechilibru cultural, lingvistic, psihologic? Aceasta rămâne o problemă de rezolvat în continuare. Desigur, împreună cu alții. Disoluțiile și decentrările axiologice pot conduce la stres și dizarmonie la nivel individual sau social. Exigența de a trăi laolaltă cu oameni diferiți a devenit o obligație de inserție într-o societate solidară.

Școala, de orice nivel ar fi, are rolul de a media întâlnirile, dialogurile, disparitățile. Universitatea este investită în zilele noastre cu responsabilități multiple. Ca și instituțiile preuniversitare de învățământ, ea a devenit o trambulină către pluralism și conviețuire multiplă. Academia trebuie să-și propună să realizeze un proces de integrare prin fructificarea preacizizițiilor culturale pe care le posedă candidații la formare. Integrarea presupune nu numai o aducere a studenților la cultura comunității academice, ci și o

integrare a experienței culturale a acestora în experiența comună a mediului în care ei se vor insera. Se creează o circularitate îmbogățitoare cu condiția ca toți să se afle laolaltă și nu separat.

Aplicații practice:

Reflecții asupra rolului instituțiilor de învățământ în contextual educației interculturale.

Surse bibliografice:

Abdallah-Pretceille M. L'education interculturelle. Paris: PUF, 1999. p. 49.

Perregaux C. Pentru o abordare interculturală în educație.

Perregaux C., Rey M., Educația interculturală. Iași: Polirom. 1999. p. 125.

Rey M., „De la o logică „mono” la logica de tip „inter”. Piste pentru o educație interculturală și solidară”

Tema 12: Noi competențe ale profesorului în contextul educației interculturale

Formarea interculturală a profesorului – un demers necesar

Competența interculturală – componentă a competenței didactice

Obiectivele unității de învățare

Pe parcursul și la sfârșitul acestei unități de învățare, cursanții vor fi capabili:
să definească noțiunile cheie, specifice acestei unități de învățare;
să utilizeze/opereze cu aceste concepte în diverse contexte de instruire, metodice etc.;

să argumenteze necesitatea formării interculturale a profesorului;
să identifice cunoștințe, valori, atitudini și comportamente subsumate competenței interculturale a profesorului.

Concepte cheie: *formare interculturală, competență interculturală, comunicare interculturală, roluri specifice ale profesorului din perspectiva educației interculturale.*

Formarea interculturală a profesorului – un demers necesar

Sub impactul schimbărilor multiple și profunde la nivel social și, implicit, la nivel educațional, ca urmare a trebuinței acute de a aborda adecvat diversitatea din spațiul școlii, formarea interculturală a profesorului a devenit un demers necesar.

Mergând pe ideea respectării principiilor educației interculturale, trebuie să ne preocupăm de respectarea și valorizarea diferențelor, asigurarea egalității șanselor în educație pentru toți elevii, depășirea etnocentrismului și acceptarea alterității. Întrebarea fundamentală ce apare aici este însă cum putem face ca toate acestea să devină realități ale practicilor educaționale și să nu rămână doar simple principii teoretice?

De cele mai multe ori, educatorii, puși în fața diversității din spațiul clasei, se dovedesc a fi insuficient instrumentați pentru a o gestiona eficient. Tocmai de aceea, frecvent, preferă să facă abstracție de diferențele dintre elevi. Faptul că nu au suficientă cunoștință și abilități în domeniul educației interculturale nu este altceva decât o consecință firească a lipsei unei formări specializate în acest sens.

A. Nedelcu [6], în încercarea de a găsi răspunsuri la întrebările

Cât de pregătiți sunt, în mod real, profesorii să predea în clase multiculturale? Cât reprezintă în comportamentul lor didactic față de elevii minoritari tactul, logica bunului simț, empirismul pedagogic și cât reprezintă pregătirea, susținută de opinii și materiale profesioniste? Evidențiază câteva dintre vulnerabilitățile programelor de formare pentru diversitate:

- decalajul dintre cursurile de formare și lumea reală a școlii, dintre cultura profesorilor și cea a elevilor;

- lipsa unui model coerent de pregătire pentru diversitate, integrat funcțional în structurile de formare a cadrelor didactice; atitudinile reticente sau conservatoare din partea instituțiilor de pregătire a profesorilor;
- tratarea interculturalismului în educație ca un subiect marginal, adiționat, „la modă”; introducerea educației interculturale în formare doar ca un curs opțional; acordarea unui spațiu redus, insuficient, în curriculumul de pregătire a cadrelor didactice;
- focalizarea cursurilor de pregătire inițială pe formarea unui „bun specialist” și preaputîn pe formarea unui profesor, cu atât mai puțin a unui „profesor competent intercultural”;
- semnificația limitată, preponderent teoretică, a studiilor și cercetărilor în domeniu, fără putere de influențare a practicii. Așadar, există probleme serioase în ceea ce privește formarea cadrelor didactice pe dimensiunea interculturală a educației. Plecând însă de la conștientizarea tuturor acestor vulnerabilități, putem identifica schimbări fundamentale ce trebuie să aibă loc la nivelul programelor de formare a cadrelor didactice, pentru abilitarea acestora cu acele competențe necesare gestionării adecvate a diferențelor și diversității din spațiul școlii. Programele de formare ale profesorilor trebuie organizate în jurul unor achiziții de bază din punct de vedere al interculturalității. Acestea sunt nominalizate de J. Banks [8];
- cunoștințe în domeniul științelor socio-umane care să permită o perspectivă cât mai pertinentă și completă asupra mecanismelor psihice, psihosociale, care intervin în procesele de conviețuire umană (stereotipii, prejudecăți, profesii care se autoîmplinesc, atribuiri etc.), asupra caracteristicilor elevilor de diferite etnii etc.;
- strategii de predare diferențiate, în funcție de capitalul cultural al educabilului;
- clarificarea propriei identități și fizionomii culturale;
- strategii de asimilare – formare a unor atitudini intergrupale și interetnice pozitive; formarea capacității de a reflecta asupra propriilor didactogenii, de a soluționa corect diversele tipuri de situații problematice în relațiile cu diferite grupuri educaționale și diverși educabili, dar și a capacității de modificare a unor atitudini, mentalități, convingeri.

Tabloul achizițiilor fundamentale ale educatorului „intercultural” poate fi completat și cu alte componente. Astfel, profesorii „interculturali” se caracterizează prin deschidere către diversitate, atitudini și credințe interculturale, deci aceștia trebuie:

- să aibă o perspectivă adecvată asupra propriei identități culturale și etnice;
- să aibă așteptări înalte și adecvate față de toți elevii, acompaniate de credința că toți pot reuși;
- să fie dedicați pentru a promova egalizarea șanselor pentru toți elevii, convinginși fiind că pot produce transformări în procesul de învățare al elevilor;
- să dezvolte o relație cu elevii lor, fără a-i percepe drept „cei alții”, „cei diferiți”
- să ofere un curriculum stimulativ;

- să se concentreze pe crearea unui mediu de învățare interactiv și colaborativ;
- să îi ajute pe elevi să perceapă sarcinile de învățare ca având sens și fiind relevante;
- să includă în curriculum contribuțiile și perspectivele diferitelor grupuri etnoculturale care compun societatea;
- să predea în mod explicit elemente culturale în școală și să susțină identitatea și mândria etnică a elevilor;
- să încurajeze membrii comunității pentru a avea un cuvânt de spus în procesul deluare a deciziei;
- să fie implicați în comunitate și acțiunile sociale din afara clasei, focalizate pe promovarea unei societăți umane și juste [6].

În ceea ce privește formarea pentru interculturalitate, A. Nedelcu [6], consideră că aceasta implică trei dimensiuni importante:

- dimensiunea cognitivă;
- dimensiunea instrumental-metodologică;
- dimensiunea expresivă.

Dimensiunea cognitivă vizează:

- cunoașterea drepturilor omului și a instrumentelor internaționale referitoare la acestea;
- cunoașterea problemelor principale ale timpului nostru și ale încălcării drepturilor omului;
- cunoașterea instituțiilor, a organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale, locale, naționale, regionale și internaționale, care sunt implicate în domenii de activitate având legătură cu educația drepturilor omului într-o perspectivă interculturală, de sprijin și competența cărora pot beneficia atât educatorii, cât și instanțele educative;
- cunoașterea rețelelor sociale, profesionale și de informare de la nivel regional;
- cunoașterea populațiilor defavorizate, pe regiuni, cunoașterea situațiilor și a nevoilor lor.

Dimensiunea instrumental-metodologică se referă la instrumentarea profesorilor cu metode ce promovează egalitatea, colaborarea, valorizarea individuală în spațiul școlar și restructurarea, din punct de vedere intercultural, a metodologiei utilizate.

Dimensiunea expresivă

(relațional-comportamentală) reprezintă o latură a formării, fundamentală pentru crearea unui mediu adecvat de învățare și valorificarea diversității ca resursă didactică. Astfel, formarea pentru interculturalitate rezidă în cristalizarea unor mentalități democratice, care să permită educatorilor să experimenteze forme eficiente de comunicare, de expresie, de asumare a responsabilităților și să le dezvolte spiritul critic.

Putem concluziona că formarea interculturală a profesorului este absolut necesară-dacă ne dorim o școală care să promoveze egalitatea între elevi, respectul față de ceilalți, dialogul între culturi diverse, o școală în care să nu existe discriminare și prejudecăți. Un astfel de demers este însă extrem de dificil și complex, pentru că el presupune în primul rând schimbarea mentalității educatorilor și depășirea propriilor vulnerabilități din acest punct de vedere.

Totuși, considerăm că există resurse suficiente pentru a realiza acest deziderat. Conștientizând importanța educației interculturale pentru elevi, profesori, părinți, comunitate locală, formarea interculturală a profesorilor trebuie să devină unul dintre obiectivele-prioritare ale programelor de pregătire inițială și continuă a cadrelor didactice.

Competența interculturală – componentă a competenței didactice

Standardele profesionale și competențele subsumate profesiei didactice trebuie să susțină un proces de revizuire. Globalizarea, interculturalitatea, noile paradigme în funcție de care se modelează activitatea educațională, complexitatea acestei activități, multiplicarea rolurilor profesorilor etc., impun acest proces de revizuire a ariei competențelor necesare pentru exercitarea profesiei didactice, precum și identificarea modalităților de formare a acestora. Educatorii reprezintă principala resursă a societății românești, atâta vreme cât nedorim progresul acesteia, ne dorim să clădim în mod real o societate interculturală, o societate al cărei profil axiologic să includă valori precum: *respectul pentru diversitate, echitatea, toleranța, solidaritatea, cooperarea etc.*

În acest context, sistemul de formare inițială și continuă a educatorilor trebuie să asigure, prin programele de studii derulate, înzestrarea lor cu acele competențe care să le permită să-și exercite adecvat rolurile de *instructor, actor, mediator, facilitator de oportunități pentru dezvoltarea personalităților, moderator, autoritate instituțională, confesor și protector al celor mai vulnerabili, consilier și terapeut, (re)modelator al situațiilor educaționale, alăptătorilor, valorilor, mentalităților aflate în proces de maturizare, purtător de mesaj și lider de opinie științifică, manager profesionalizat al colectivităților de elevi* [5]. Toate aceste roluri, mai vechi sau mai noi, impun astăzi, apreciem împreună cu profesorul Emil Păun, o tranziție necesară – aceea de la profesorul artizan și artist la profesorul expert. O primă etapă a acestui proces rezidă în „identificarea capacităților și competențelor capabile să legitimizeze profesia didactică” [7].

Într-o societate măcinată de conflicte, de frământări, marcată de contradicții, decrize profunde, caracterizată prin disoluția valorilor, omul cunoaște din ce în ce mai mult sentimentul însingurării, al înstrăinării până și de propriul sine. A înțelege lumea în care trăiește, a se înțelege pe sine și relațiile sale cu ceilalți, devine pentru omul contemporan singura modalitate care îl poate ajuta să surmonteze probleme precum: comunicarea defectuoasă cu sine și cu semenii, inadaptația, dificultăți în stabilirea relațiilor sociale, eșecul, sentimentul neîmplinirii etc.

Facilitarea unei astfel de înțelegeri complexe – a lumii și a sinelui – este responsabilitatea pe care profesorii trebuie să și-o asume. „Chestiunea coexistenței în fiecare dintre noi a mai multor culturi este fundamentul interculturalului”, afirmă L. Bârlogeanu. În

acord cu aceste aserțiuni, considerăm că este vital pentru orice formator să se înțeleagă mai întâi pe sine, să știe cine este, pentru ca, ulterior, să extindă procesul de înțelegere asupra lumii. După ce va realiza pentru sine aceste deziderate, va media același proces și pentru elevii săi.

„Ivirea diversității culturale din analiza sinelui concurează la conturarea modului de a vedea lumea și de a face educație. Este tocmai cerința educării interculturale de a solicita celor care se formează să pătrundă diversitatea culturală din interiorul lor. Această competență culturală contribuie la eliberarea spiritului și la acceptarea apartenențelor multiple și a diverselor fațete ale identității celor cu care interacționăm, la îngăduirea manifestării lor legitime” [1]. Conștientizarea diversității culturale dinăuntrul și din afara noastră reprezintă deci un prim element constitutiv al competenței interculturale, competență pe care cadrele didactice trebuie să o adauge în „arhiva” propriilor competențe profesionale.

Formarea interculturală a profesorilor este așadar un demers nu numai necesar, ci și obligatoriu. Profilul de competență al dascălilor trebuie completat cu un set de valori, atitudini și credințe interculturale, subsumate competenței interculturale. Astfel, aprecia Verma, „este o obligație morală, implicită în orice program de formare, să-i pregătească pe profesori” pentru:

- a fi conștienți de natura diversă, din punct de vedere cultural și etnic, a societății în care locuiesc;
- a fi capabili să-și recunoască propriile prejudecăți, să recunoască diferitele forme de discriminare;
- a putea deveni agenți de schimbare în educație, în cadrul unei societăți pluraliste [6].

Noțiunea de **competență interculturală** a început să fie vehiculată în urmă cu aproximativ zece ani. Studiile, din ce în ce mai numeroase, centrate pe acest subiect, contribuie la clarificarea semnificațiilor, a valorilor, atitudinilor și comportamentelor subsumate competenței interculturale. Vom inventaria, în cele ce urmează, câteva dintre sensurile acordate acestui concept, o prezentare exhaustivă a acestora neavându-și locul aici.

Kim definește **competența interculturală** ca fiind capacitatea de a mobiliza cunoștințe, metode de acțiune, trăiri afective, în contextul unor interacțiuni interculturale [apud 2].

În ghidul *Feel like a migrant* – abordare multiculturală în procesul de instruire, autorii realizează o selecție a principalelor încercări de definire a conceptului **competență interculturală**.

Astfel, competența interculturală rezidă în:

- Abilitatea de a lucra eficient într-o altă cultură;
- Abilitatea de a înțelege contextul contactelor dintre oameni și grupuri, culturi diferite și, în același timp, știința de a gestiona aceste situații;
- Abilitatea de a se distanța suficient față de un conflict cultural în care persoana respectivă este implicată, pentru a putea localiza și înțelege modul de desfășurare a procesului și pentru a putea, astfel, să-și mobilizeze resursele proprii;

Abilitatea de a gestiona în mod adecvat aspectele interculturale ale muncii proprii, preferabil, de a putea beneficia de pe urma muncii realizate în comun cu alții oameni din culturi diferite;

Abilitatea de a face față în acest mediu nou și de a soluționa probleme care ar putea rezulta de pe urma acestuia;

Abilitatea persoanei atât de a înțelege deosebirile unei alte culturi, cât și de a putea continua să comunice eficient prin aceste deosebiri și a se integra;

Aptitudini analitice și strategii care largesc gama interpretărilor și acțiunilor individului în interacțiunile sale cu membrii altor culturi;

Conștiința critică a caracteristicilor distinctive ale unei alte culturi față de cea proprie;

Atitudini care sunt tratate cu interes și deschidere, precum și dispoziția de a privi alte culturi, inclusiv pe cea proprie, fără a emite judecăți [9, pp.36-37].

În sinteză, consideră aceiași autori, competența interculturală este un ansamblu de abilități necesare pentru interacțiunea reușită cu o persoană sau un grup de persoane dintr-o cultură diferită.

Competența interculturală, cea care definește un „*effective multicultural teacher*”, presupune deci deschidere, înțelegere a alterității, adaptare, flexibilitate, valorizare, cooperare, comunicare eficientă cu un altul, diferit de sine, toleranță etc., nicidecum rigiditate, conservatorism, respingere a diferitului, intoleranță și monotonie, aspecte care, din păcate, caracterizează atitudinile și practicile educaționale dezvoltate încă de multă vreme de dascăli.

M. Rey precizează că printre competențele profesorului „intercultural” trebuie să se regăsească [11, pp. 186-187]:

- organizarea democratică a claselor (grupelor); - experimentarea diferitelor roluri sociale (animatori, lideri etc.);
- valorizarea diverselor culturi, limbi, convingeri etice și religioase, competențe ale elevilor etc.;
- asigurarea calității relațiilor dintre elevi, promovarea cooperării, reducerea inegalităților școlare;
- controlul și stăpânirea fenomenelor de violență;
- asigurarea respectării drepturilor tuturor elevilor;
- asigurarea deschiderii grupului spre exterior, favorizând atitudinea de empatizare cu membrii altor grupuri; - asigurarea serviciilor suport, oferite de către psihologi, pentru copiii cu dificultăți școlare, relaționale sau afective, precum și pentru părinții acestora.

O altă perspectivă asupra constructului *competență interculturală* o propune D. Mara.

„Conceptul de competență interculturală vizează un ansamblu de cunoștințe, abilități, aptitudini și comportamente, care utilizate armonios și complementar îi permit individului rezolvarea unor situații de interacțiune interculturală” [4, p.75].

Competența interculturală, opinează el, se demonstrează prin identificarea unor soluții eficiente la problemele apărute în contextele interculturale și include următoarele componente: cognitivă, afectivă și comportamentală.

Componenta cognitivă presupune existența conștiinței culturale și interculturale adecvate. La acest nivel este implicată recunoașterea faptului că oamenii interpretează anul și același comportament în moduri diferite.

Componenta afectivă cuprinde un ansamblu de atitudini de stimă și recunoaștere, deschidere, valorizare, respect, curiozitate față de celălalt.

Componenta comportamentală și a comunicării implică empatia, capacitatea de a tolera prezența celuilalt, de a găsi și utiliza eficient modalități de adaptare în situații de interacțiune interculturală [4].

Propunându-și să identifice elementele constitutive ale competenței interculturale, L. Bârlogeanu consideră că esențiale sunt:

culegerea de date etnografice asupra elevilor, familiilor acestora și mediului sociocultural, pentru a formula strategii eficiente de colaborare între școală și familie;

comunicarea interculturală, necesară pentru colaborarea cu părinții ce fac parte dintr-un mediu cultural diferit;

gestionarea conflictelor de valori și dezacordurilor morale prin deliberare democratică, mediere interculturală și negociere de sensuri;

elaborarea de criterii pentru a evalua caracterul intercultural al programelor școlare, al procedurilor de evaluare, al politicilor de învățământ în limbile minorităților, prezența stereotipiilor culturale în manualele școlare, climatul intercultural al instituțiilor școlare [1, p.72].

Încercăm să conturăm propria definiție a competenței interculturale și apreciem că aceasta rezidă într-o serie de valori, atitudini și comportamente activate în contexte interculturale, care permit comunicarea și relaționarea eficientă cu alteritatea și gestionarea adecvată a diversității culturale.

Competența interculturală nu reprezintă însă apanajul profesorilor. Misiunea formatorilor este de a-i „înzestra” și pe elevii cu valorile, atitudinile și comportamentele menite să asigure integrarea într-o societate interculturală și interacțiunea optimă cu ceilalți.

Sala de clasă, spațiu multicultural, permite realizarea procesului de formare interculturală.

Pentru reușita acestuia, este necesară „existența unei conștiințe și sensibilități interculturale ce le va permite profesorilor să-și încurajeze și învețe elevii/studentii să realizeze că există diversitate, să fie deschiși în fața acesteia, să-și relativizeze propriile puncte de vedere și să prezinte faptele în contextul lor cultural, referindu-se mereu la propria lor cultură” [9, p. 45].

Chiar dacă procesul de formare a competenței interculturale își poate găsi un cadru propice pe oricare dintre palierele educației – formal, nonformal, informal - fundamen-

tul acestei competențe este asigurat, în principal, prin intermediul activităților instructiv-educative derulate în școală. Reperetele care orientează munca profesorilor în acest sens vizează formarea capacității de:

- a coopera cu colegii pentru soluționarea sarcinilor primite;
- a construi împreună cu ceilalți elevi un cod comportamental comun, privind reacțiile lor în situații de credințe, norme, principii, valori, divergențe de opinii;
- a conștientiza caracteristicile propriei persoane, caracteristici derivate din mediul cultural de proveniență și a le valorifica în contexte corespunzătoare;
- a observa și evalua comportamentele colegilor, în vederea raportării comparative la acestea;
- a stabili anumite repere (modele de personalitate, elemente simbolice) și a le urmări pe parcursul evoluției proprii;
- a se adapta și integra într-un colectiv, în medii intercultural [4].

Facilitând realizarea acestor „achiziții”, cultivând sistematic valorile circumscrise educației interculturale - deschiderea față de celălalt, toleranța, respectul pentru diversitate, acceptarea celuilalt, diferit de sine etc., profesorii demonstrează eficiența propriei competențe interculturale și transformă diferențele dintre elevi în surse ale dezvoltării, individuale și de grup.

Astfel, școala și clasa de elevi nu vor mai fi spațiu al violenței, al agresivității, al conflictelor și tensiunilor, ci medii, prin excelență, ale comunicării și relaționării armonioase, ale cooperării și valorizării tuturor; medii cu adevărat democratice, bazate pe respectul față de celălalt, indiferent de cine este acesta, de etnie, religie sau model cultural de apartenență.

Aplicații practice:

Realizați un referat cu tema „Competența interculturală – dimensiune cognitivă a profesorului”.

Surse bibliografice:

1. Bârlogeanu, L. (2006). Educație interculturală. București: Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural.
2. Cucoș C. Educația. Dimensiuni culturale și interculturale. Iași: Polirom, 2000. 288 p.
3. Dassen, P., Perregaux, C., Rey, M. Educația interculturală. Experiințe, politici, strategii. Iași: Polirom. 1999
4. Mara, D. (2008) Dimensiunile interculturale ale educației. În Transilvania, Nr. 1/2008. Sibiu: Casa Editorială Tribuna, pp. 73-76.
5. Neacșu, I. (2002). Empatia și modelarea competențelor pentru profesia didactică – perspectivă psihoeducațională.

- În Păun, E., Potolea, D.(coord.), *Pedagogie. Fundamentări teoretice și demersuri aplicative*. Iași: Editura Polirom.
6. Nedelcu, A. *Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate*. Iași: Polirom. 2008
 7. Păun, E. (2002). *Profesionalizarea activității didactice*. În Gliga, L., *Standarde profesionale pentru cariera didactică*. București: Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul Național pentru Pregătirea Profesorilor.
 8. Plugaru, L., Pavalache, M. *Educație interculturală*. Sibiu: Psihimedia. 2007
 9. *Feel like a migrant – abordare multiculturală în procesul de instruire*. (2010). Publicație realizată în cadrul proiectului de „Educație pe tot parcursul vieții”.
 10. Chiriac A. *Conceptualizarea educației interculturale în contextual învățământului superior*. Teză de doctor în pedagogie. Chișinău: USM. 2012. 173 p.
 11. Perregaux C., Rey M., *Educația interculturală*. Iași: Polirom. 1999. p. 125.

BIBLIORGAFIE

1. Abdallah-Pretceille M., „L'éducation interculturelle”, Paris, PUF, 1999, p. 49.
2. Afteni V, ș.a Educația de bază în Republica Moldova din perspectiva școlii prietenoase copilului: Studiu / Arcadie Barbăroșie, Anatol Gremalschi, Ion Jigău [et al.]; Inst. de Politici Publice. – Chișinău: (Combinatul Poligr.). 2009. 128 p.
3. Autobiography of Intercultural Encounters, Council of Europe, disponibilă la adresa: http://www.coe.int/t/dg4/autobiography/default_EN.asp (vizitat 23.03.2017)
4. Batelaan P. Le nouveau défi. interculturel lancé à l'éducation: la diversité religieuse et le dialogue en Europe, Consiliul European, Strasbourg, 2003.
5. Bârlogeanu L. Educație interculturală. București: Ministerul Educației și Cercetării. Proiectul pentru Învățământul Rural. 2006.
6. Bennett M. J. Towards ethnorelativism: a developmental model of intercultural sensitivity. Intercultural Press, Yarmouth, Maine, 1993.
7. Cace C. Stăiculescu C. Educația interculturală – Dimensiune a educației contemporane. Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, 2007, nr. 9 p 122-129.
8. Chevalier J. Educația interculturală: concept cheie și elemente metodologice. Timișoara 2002 p.216.
9. Chiriac A. Conceptualizarea educației interculturale în contextual învățământului superior. Teză de doctor în pedagogie. Chișinău: USM. 2012. 173 p.
10. Colegiul Național Moise Nicoară, Multiculturalitatea – unitate în diversitate. În: Revista de opinie și atitudine a elevilor Laboremus, nr. 12, Editura Fundației „Moise Nicoară” Arad, 2011.
11. Comunicarea interculturală. Suport de curs pentru invatamant la distanta, Cluj-Napoca, 2014.
12. Coșma T. O nouă provocare pentru educație: interculturalitatea. Iași: Polirom, 2007. 192 p.
13. Cucoș C. Pedagogie. Ediția a II-a, revăzută și adăugită. Iași: Polirom. 2006. 68 p.
14. Culture and social cognition. https://en.wikipedia.org/wiki/Culture_and_social_cognition#cite_ref-1 (vizitat 23.03.2017)
15. Dassen P., Perregaux, C., Rey, M. Educația interculturală. Experițe, politici, strategii. Iași: Polirom. 1999.
16. Delors J. L'éducation: un trésor est caché dedans. Rapport à l'UNESCO de la Commission Internationale pour l'éducation du vingt et unième siècle (extrase), Paris, Editions Odile Jacob, 1996.
17. Doron R., Parot F., Dicționar de psihologie. Editura Humanitas din București, anul 1994, p. 749.

18. Educația interculturală, conceptualizare și contextualizare, Alina Velica, Izbiceni OLT, disponibilă la adresa: <http://www.isjcta.ro/wp-content/uploads/2013/06/Educatie-interculturala-cds-gimnaziu.pdf>, p. 4. (vizitat 23.03.2017)
19. Educația interculturală. In: <http://www.preferatele.com/docs/psihologie/5/educatia-intercultur17.php> (vizitat 06.04.2017)
20. Escandell-Vidal V. Social cognition and intercultural communication. In: *Intercultural bussiness communication and simulations and gaming methology*, Berna, Peter Lang (2009). Nr. editia p. 392.
21. Feel like a migrant – abordare multiculturală în procesul de instruire. (2010). Publicație realizată în cadrul proiectului de „Educație pe tot parcursul vieții”.
22. Gavreliuc A. Psihologie interculturală, repere și diagnoze românești. Iași: Polirom. 2011. p. 362.
23. Giddens A. Sociologie. Cambridge: Polity Press, 1998. p. 233.
24. Harvey Molotch, Lecția 3: Cultură și etnocentrism (I) Universitatea din New York City. Citat din (<https://promitt.wordpress.com/2012/05/18/lectia-3-cultura-si-etnocentrism-i/>).
25. HOTĂRÎRE Nr. 904 din 31.12.2015 cu privire la aprobarea Programului național pentru îmbunătățirea calității învățării limbii române în instituțiile de învățământ general cu instruire în limbile minorităților naționale (2016-2020) Publicat: 15.01.2016 în Monitorul Oficial Nr. 2-12 art. Nr: 9.
26. <http://carte.psihologie.md/educatie-interculturala-in-cadrul-programului-de-adaptare-pentru-elevii-clasei-i/> (vizitat 06.04.2017)
27. Incluziunea socio-educatională a copiilor cu dizabilități. In: https://mecc.gov.md/sites/default/files/incluziunea_socio-educational_a_copiilor_cu_dizabilitati_in_grdina_de_copii.pdf (vizitat 23.03.2017)
28. Ivasiuc A., Koreck M., Lovari R., Educația interculturală de la teorie la practică, raport de cercetare al Agenției de Dezvoltare Comunitară Împreună, 2010.
29. Kühnen Ulrich. Toward a Paradigm Shift: From Cross-Cultural Differences in Social Cognition to Social-Cognitive Mediation of Cultural Differences. *Social Cognition: Vol. 19*. In: *Culture, Self-construal and Social Cognition: Evidence from Cross-Cultural and Priming Studies*, anul 2000, p. 310.
30. Licu Monica. Psihologia interculturală și posibilitățile ei de aplicare în mediul școlar. *Revista Euromentor*. București. Volumul III, Nr.3-septembrie 2012 pp. 85-96 In: http://euromentor.ucdc.ro/2012/vol3n22012/ro/5_psihologia-interculturala.pdf (vizitat 18.10.2017)
31. Mara, D. Dimensiunile interculturale ale educației. În *Transilvania*, Nr. 1/2008. Sibiu: Casa Editorială Tribuna, 2008. pp. 73-76.
32. Marcus S. Componenta didactică. București.
33. Meunier O. *Approches interculturelles en éducation. Etude comparative internationale*, Institut National de Recherche Pédagogique, Lyon, 2007.

34. Mincu, M. Balancing citizenship and interculturalism: a comparison of two European contexts of inclusion. *Intercultural Education*. 2013. 24. 521-531. 10.1080/14675986.2013.864872.
35. Neacșu, I. (2002). Empatia și modelarea competențelor pentru profesia didactică – perspectivă psihoeducațională.
36. Neculau A, Ferreol Gilles. *Minoritari, marginali, excluși*. Iași: Polirom, 1997, p.11.
37. Neculau A. *Psihologia socială – aspecte contemporane*. Iași: Polirom. 1996. p. 345
38. Nedelcu A. *Fundamentele educației interculturale. Diversitate, minorități, echitate*. Iași: Polirom. 2008.
39. Obiectivele și cadrul metodologic al educației interculturale, elaborat de Institutul Intercultural Timișoara In: www.dromesqere.net (vizitat 31.03.2017)
40. Păun, E. (2002). Profesionalizarea activității didactice. În Gliga, L., *Standarde profesionale pentru cariera didactică*. București: Ministerul Educației și Cercetării, Consiliul Național pentru Pregătirea Profesorilor.
41. Păun, E., Potolea, D.(coord.), *Pedagogie. Fundamentări teoretice și demersuri aplicative*. Iași: Editura Polirom.
42. Perregaux C. „Pentru o abordare interculturală în educație”
43. Perregaux C., Rey M., „Educația interculturală”, Editura Polirom, Iași, 1999, p. 125.
44. Plugaru L. Pavalache-Ilie M. *Educație intercultural*. Sibiu: Psihomedica Publishing House, 2007 120 p.
45. Pogolșa L. *Educație interculturală. Curriculum școlar. Clasele I-IX*. Chișinău 2012. In: http://edu.gov.md/sites/default/files/educatia_interculturala_clasele_i-ix.pdf (vizitat 06.04.2017)
46. Popovici S. *Psihologie Socială. O abordare contextuală a individului ca actor social*. Editura Universității Emanuel din Oradea, 2013. p. 297.
47. ProDidactica, *Educație interculturală în Moldova*, Editura Arc, Chișinău. 2004. 220 p.
48. Rey M. „De la o logică „mono” la logica de tip „inter”. Piste pentru o educație interculturală și solidară”, 1996, p. 77-80.
49. Rodrigues L. *Filosofia 10.º ano*. Lisboa: Plátano Editora. (2003). In: <http://www.esas.pt/dfa/sociologia/etnocentrismo.htm> (vizitat 06.04.2017)
50. Șchiopu U. *Dicționar de psihologie*. București: Babel, 1997.